

KOLASAMENE

Fra tsarens undersåtter til sovjetiske borgere

Unni K. Utvik

Hovedoppgave våren 1985

Russisk institutt

Universitetet i Bergen

INNHold

INNLEDNING	1
KAPITTEL 1: SAMISK SPRAK- DETS Plass I EN SPRAKFAMILIE	4
KAPITTEL 2: MALREISING BLANT KOLASAMENE	10
Det første forsøket	10
Nytt forsøk i 30-årene	12
Tredje og siste forsøket	16
Framtidsutsikter	16
KAPITTEL 3: UTVIKLING AV SKOLER FOR SAMENE	18
Skolene før revolusjonen	19
Skoler etter revolusjonen	23
Fellestrekk før og etter revolusjonen	26
KAPITTEL 4: KOLASAMENE OG RELIGIONEN	31
Kolasamenes førkristne trosforestillinger	31
Den ortodokse kirkes inntog	33
De gammeltroende	36
KAPITTEL 5: KOLASAMENE SKILDRET AV ULIKE OBSERVATØRER	42
Ytre kjennetegn	42
Karakter og moral	45
Generell mistro	50
Det offisielle kultursyn i dagens Sovjet	53
KAPITTEL 6: KOLASAMENES NÆRINGSGRUNNLAG	57
Tradisjonelle næringsveier	57
Forandringer i fiskerettigheter og rein- drift	61
Næringsgrunnlag etter revolusjonen	63

KAPITTEL 7: DEMOGRAFISK UTVIKLING HOS DE SOVJETISKE SAMENE	66
Historisk oversikt over samenes antall	66
Drøfting av oversikten	67
Påviselige ytre faktorer som kan ha forårsaket variasjoner i antallet	68
Familiens størrelse hos samene og dennes betydning	69
Assimilering av samene	71
Språk som indikator på assimilering	73
Framtidsutsikter	77
OPPSUMMERING - EN DRØFTING AV KOLASAMENES FRAMTIDSMULIGHETER SOM ETNISK GRUPPE	79
VEDLEGG	
1) Oversikt over de uralske folkeslag innen SSSR	86
2) Kart over Kolahalvøya	88
3) Prøve på Matteusevangeliet fra 1894	89
4) Prøve på samisk abc-bok fra 1895	91
5) Prøve på samisk abc-bok fra 1982	93
LITTERATURLISTE	95

INNLEDNING

Befolkningen i Sovjetunionen er sammensatt av mer enn 130 forskjellige nasjonaliteter og etniske grupper. Russerne er den største nasjonaliteten og utgjør omlag halvparten av landets befolkning. Samene er en av de aller minste gruppene. Ved den sovjetiske folketellingen i 1979 ble det registrert bare ca. 1900 av dem, - 0,0007% av den totale befolkning i Sovjetunionen.

I dag er majoriteten (ca. 91%) av Sovjetunionens samer bosatt på Kolahalvøya (kolasamene). Men så pass sent som i det 16. og 17. århundret omfattet de russiske samenes område deler av det nåværende Karelen. Etter hvert ble samene trengt nordover av et annet finsk-ugrisk folk, karelerne. I midten av det 18. århundret fantes det likevel fremdeles to samiske pogóster (siidaer) i Nord-Karelen. I det 19. århundret var samenes område blitt sterkt innskrenket, idet det begrenset seg til Kolahalvøya med unntak av sørkysten, hvor russiske kolonister hadde slått seg ned. I indre strøk var de til gjengjeld praktisk talt det eneste folkeslag like inn i vårt århundre.

Nå bor et flertall av kolasamene (ca. 59,5%) i Lovozero-området (Lovozeriskij rajon) øst for jernbanelinja til Murmansk, og de har reindrift som hovednæring (Luk'jančenko 1971:7,10, Kiselëv & Kiselëva 1979:37). Men som følge av militær og sivil utbygging er de også i høyeste grad blitt en minoritet i sine egne gamle områder, idet de utgjør bare 0,2% av befolkningen i Murmansk-området (Murmanskaja oblast', som omfatter hele Kolahalvøya) mot 7,5% i 1926.

For nordmenn er kolasamene en lite kjent minoritet. Alle vet at det finnes samer i Norge, Sverige og Finland, men de fleste har aldri hørt om den lille gruppen som lever på Kolahalvøya, og som skiller seg fra sine stammefrender i vest både språklig og kulturelt. Og selv om Kolahalvøya grenser til Finnmark, har vel mange svært vage forestil-

linger om hvor stor den egentlig er. Men i utstrekning tilsvarende den altså et område tre ganger så stort som Finnmark eller nesten like stort som fylkene Oslo, Akershus, Østfold, Hedmark, Oppland, Buskerud, Vestfold, Telemark, Aust- og Vest-Agder, Rogaland, Hordaland og Sogn og Fjordane til sammen.

Her i landet er det tidligere ikke blitt skrevet noe særlig om kolasamene. Litteraturen begrenser seg stort sett til Alf Grannes' artikkel i Syn og Segn 1974(9-10), "Samane i Sovjetunionen". I de andre skandinaviske landene er heller ikke emnet blitt behandlet i særlig grad. Dette arbeidet er den første norske lengre utredning om forskjellige forhold vedrørende kolasamene.

Russiske og sovjetiske forskere har heller ikke vært særlig opptatt av kolasamene. Men det er kommet ut noen avhandlinger om dem i årenes løp. Et banebrytende arbeid var Nikolaj Charuzins "Russkie lopari" ("De russiske lapper") fra 1890, som den dag i dag får rosende omtale av sovjetiske forskere.

Men dessverre er svært lite av den litteraturen som er kommet ut på russisk, oversatt til noe vesteuropeisk språk. Derfor er den, og dermed også informasjon om kolasamene, tilgjengelig bare for et begrenset publikum. Et unntak er Aleksej Kiselëv og Tat'jana Kiselévas monografi fra 1979, "Sovetskie saamy: istorija, ékonomika, kul'tura", som er oversatt til svensk av Elis Pålsson under tittelen "Samerna i Sovjetunionen".

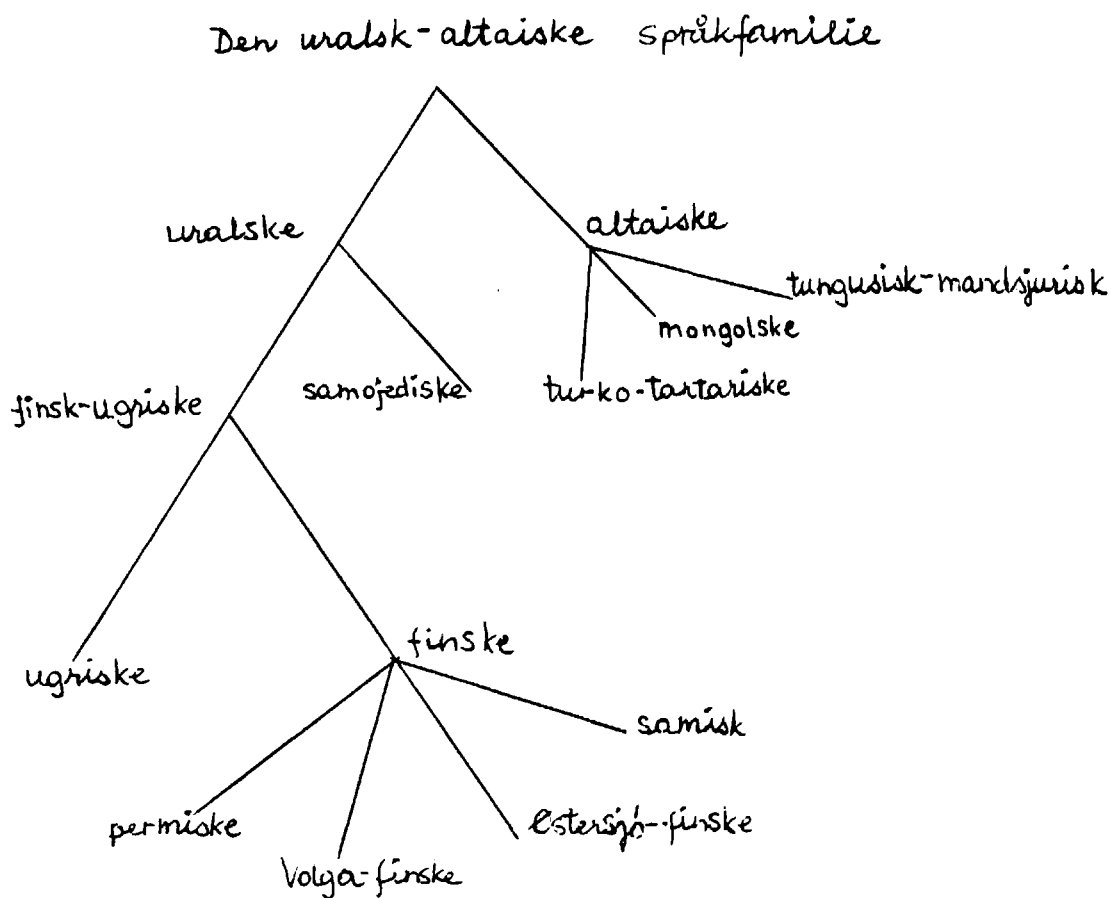
Størstedelen av Kolahalvøya er i dag lukket på grunn av områdets strategiske betydning. Det har derfor ikke vært mulig å foreta noen studiereise til kolasamene og personlig innhente opplysninger om deres kultur og levesett. Arbeidet baserer seg derfor utelukkende på det materialet det har vært mulig å fremskaffe. På grunnlag av dette har jeg prøvd å gi en diakron fremstilling av forskjellige aspekter ved

kolasamenes liv. Objektivitet er forsøkt oppnådd ved å sette de forskjellige kildene opp mot hverandre og trekke konklusjoner på grunnlag av dette.

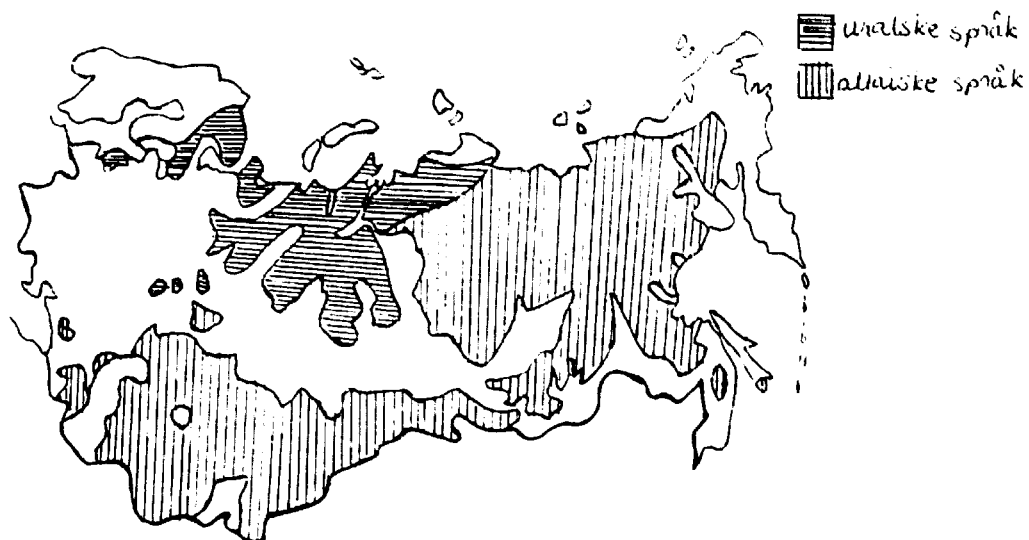
Fremstillingen er delt inn i sju kapitler. I det første kapitlet blir det gjort rede for det samiske språks stilling i den uraliske språkfamilie. De neste kapitlene tar for seg utviklingen av et skriftspråk for kolosamene (offentliggjort i Syn og Segn 1982 (1):55-59 i forkortet og omarbeidet form), skolens historie og religionen, spesielt samenes møte med kristendommen. Deretter får vi vite hvilket inntrykk kolosamene i årenes løp har gjort på observatører av ulike slag. Tema for de to siste kapitlene er det skiftende næringsgrunnlag gjennom århundrene og drøfting av befolkningens størrelse. I avslutningen blir det forsøkt å vurdere kolosamenes muligheter for å overleve som etnisk gruppe.

KAPITTEL 1: SAMISK SPRÅK - DETS PLASS I EN SPRÅKFAMILIE

Samisk er et ikke-indoeuropeisk språk. Det hører til den uralske språkfamilien. I Sovjetunionen finnes det omlag 4,5 millioner mennesker som snakker språk tilhørende denne språkfamilien. Det er blitt antydnet at de uralske språkene er i slekt med de altaiske språkene (turko-tartariske, mongolske og tungusisk-mandsjuriske) (Collinder 1964:16), selv om slektskapet mellom disse tre språkgruppene innbyrdes, og dermed eksistensen av en slik språkfamilie, ennå ikke er blitt klart påvist (Isaev 1977:80). Følgende figur viser det antydende slektskap, og kartet viser hvordan de forskjellige språkene er plassert i forhold til hverandre.

Den uralsk-altaiske språkfamilie i Sovjetunionen

Som det fremgår av figuren, dannes den uralske språkfamilien av de finsk-ugriske og de samojediske språkene. Til sistnevnte gruppe hører følgende fire språk: 1) nenetsisk (juraksamojedisk), 2) selkupisk (ostjaksamojedisk), 3) nganasan (tavgysamojedisk), 4) enetsisk (jenisejsamojedisk).

Det fremgår videre av figuren at de finsk-ugriske språkene kan deles i en finsk gren og en ugrisk gren. Den ugriske deles igjen på følgende måte: 1) ungarsk og 2) ob-ugriske språk A) chanty (ostjakisk) og B) mansi (vogulsk).

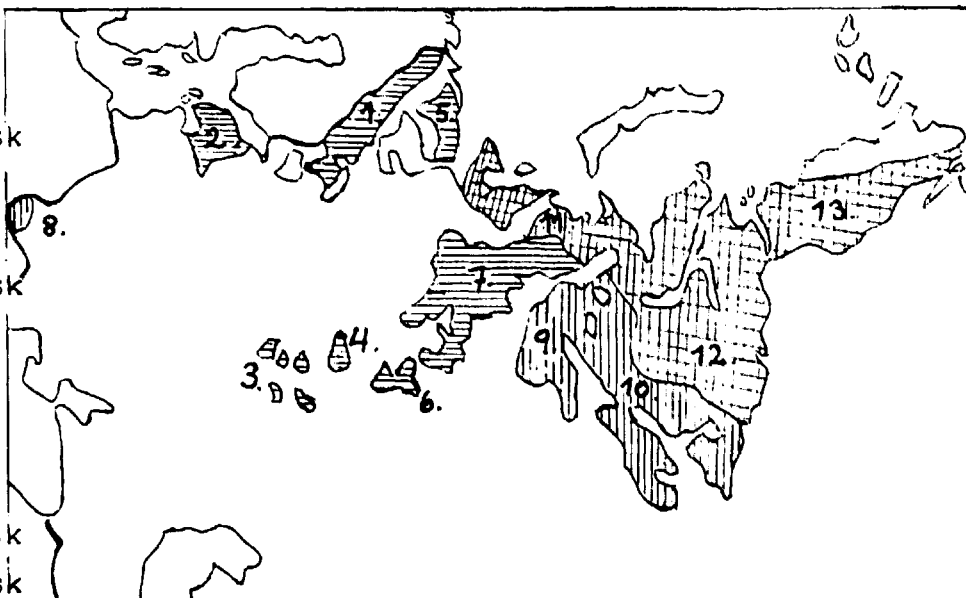
Av de finske språkene er det fire hovedgrupper (jfr. figuren), som igjen består av forskjellige enkeltspråk. Disse språkene og gruppene er:

- I) Østersjøfinske språk. 1) Finsk (suomi). 2) Karelsk. 3) Estisk. 4) Vepsisk. 5) Izurisk. 6) Votisk. 7) Livisk.
- II) Volga-finske språk. 1) Mordvinske språk A) Erza-mordvinsk B) Mokša-mordvinsk. 2) Mariske (Čeremissiske) språk A) Lavland-marisk og B) Høgland-marisk.
- III) Samisk.
- IV) Permiske språk. 1) Udmurtisk (Votjakisk). 2) Komi-syrjensk. 3) Komi-permjakisk.

Geografisk plassering av de ulike uralske språk i Sovjetunionen

- 1) Karelsk
- 2) Estisk
- 3) Mordvinsk
- 4) Marisk
- 5) Samisk
- 6) Udmurtisk
- 7) Komi
- 8) Ungarsk
- 9) Mansi
- 10) Chanty
- 11) Nenetsisk
- 12) Selkupisk
- 13) Nganasan

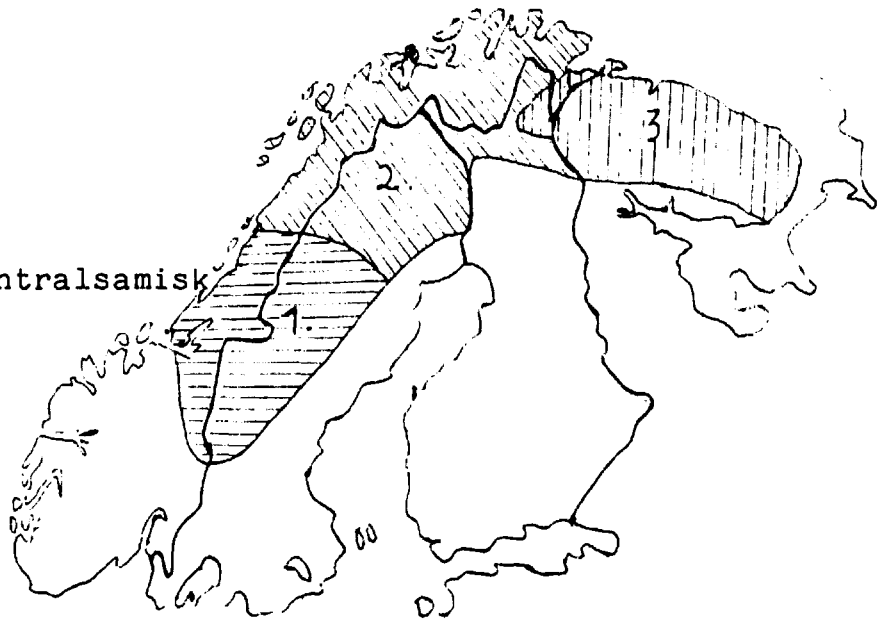

Samisk er altså en egen gren av de finske språkene. Ifølge Collinder (1962:21) er samisk nær beslektet med de østersjøfinske, mordvinske og mariske språkene, men de har også et felles ordforråd med de ob-ugriske og samojediske språkene (Kert 1975:203). Da en stor del av samenes ordforråd består av ikke-finsk-ugriske ord, er det blitt reist tvil om samene opprinnelig er en finsk-ugrisk stamme (Kert 1975:203).

Samisk tales i fire forskjellige land (Norge, Sverige, Finland og Sovjetunionen), så samene er spredt over et forholdsvis stort geografisk område. Språket består av flere hoveddialekter, som er såpass ulike at det tilmed kan forsvares å snakke om forskjellige språk. Grunnen til at en ikke gjør det, er kanskje at samisk ikke har noen lang tradisjon som litteraturspråk. I Sovjetunionen har det knapt tradisjon i det hele tatt, mens det utenfor Sovjetunionen har en tradisjon som ikke går lenger tilbake enn til slutten av det 18. århundret (Collinder 1962:22).

Her i Norden er det vanlig å dele samisk inn i tre hoveddialekter, - sørsamisk, sentralsamisk (nordsamisk) og østsamisk (Collinder 1962:20). Den sovjetiske forskeren Kert deler samisk i to hoveddialekter. Den ene er østsamisk, og den andre er vestsamisk, som består av sørsamisk og nordsamisk.

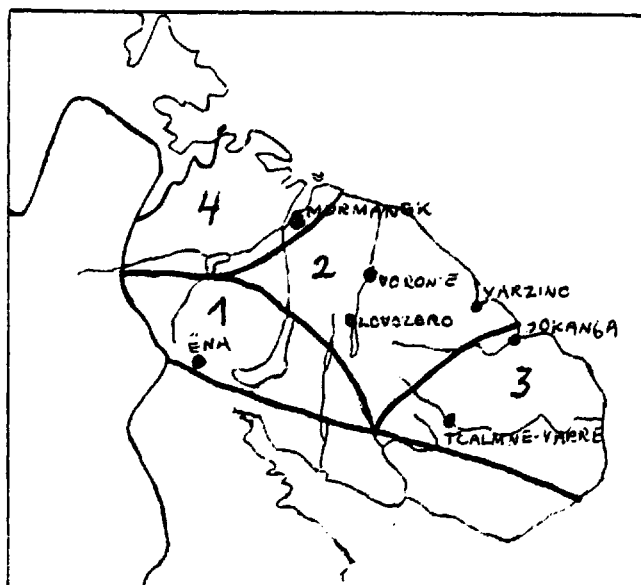
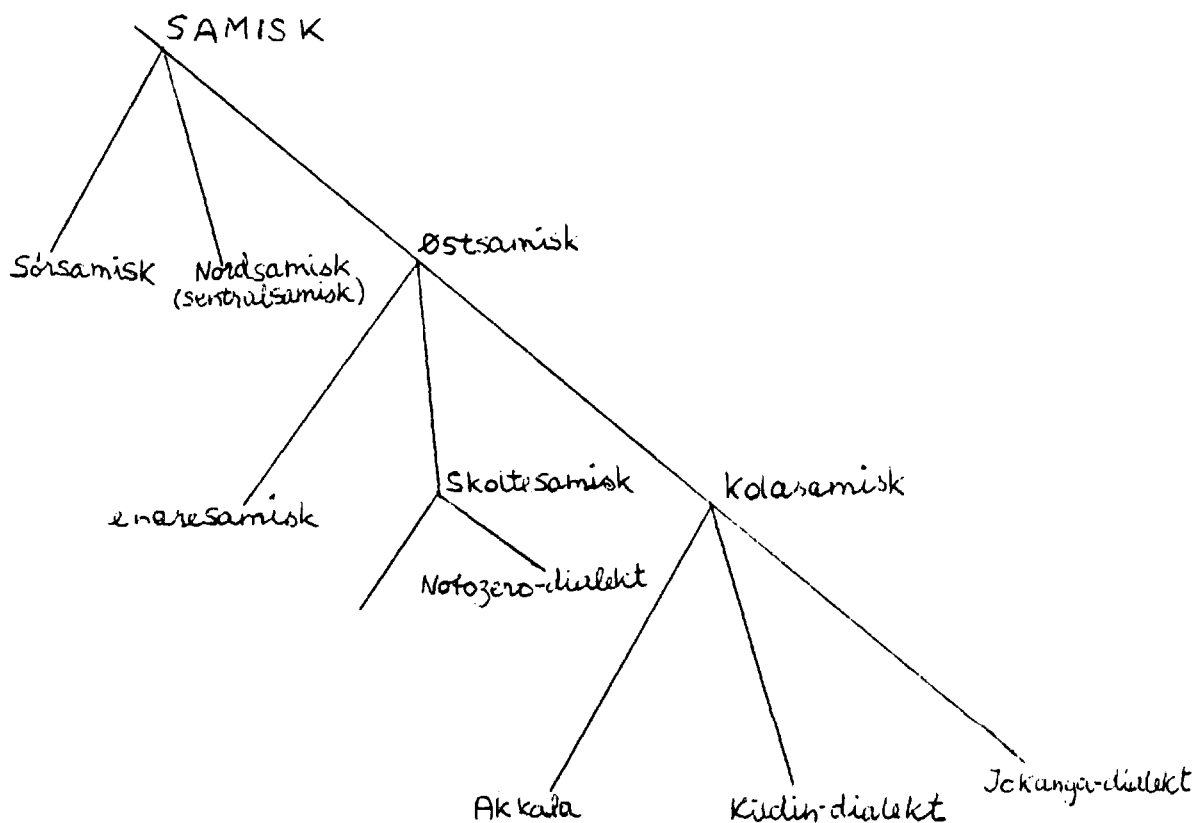
- 1) Sørsamisk
- 2) Nordsamisk/sentralsamisk
- 3) Østsamisk

Ifølge kartet tales sørsamisk i midtre Norge og Sverige, sentral(nord-)samisk i nordre deler av Norge, Sverige og Finland. Kolahalvøya og traktene rundt Enaresjøen hører under det østsamiske språkområdet. Sentralsamisk (nordsamisk) tales av mer enn 70% av alle samisktalende.

Den østsamiske hoveddialekten er videre delt i dialektgrupper, nemlig enaresamisk, skoltesamisk og kolasamisk (jfr. figur). På Kolahalvøya blir det snakket én skoltesamisk dialekt, notozerodialekten, og kolasamiske dialekter. Den kolasamiske dialektgruppe inkluderer følgende tre dialekter:

- 1) Akkalasamisk eller babinodialekt i Ěna og Babino.
- 2) Kildindialekt i Voron'e, Lovozero og Varzino.
- 3) Jokangadialekt i Jokanga og Tčalmne-Varre.

- 1) Akkalamisk
- 2) Kildin-dialekt
- 3) Jokanga-dialekt
- 4) Notozero-dialekt

De forskjellige dialektene på Kolahalvøya kan igjen deles inn i lokale landsbydialekter, - mer eller mindre ulike hverandre. Men dialektene på Kolahalvøya har tross alt så mange like trekk at det er blitt gjort forsøk på å skape et felles skriftspråk for samene der (Komitet novogo alfavita (heretter KNA) 1934:11-12 og kapittel 2).

KAPITTEL 2: MÅLREISING BLANT KOLASAMENE

I Sovjetunionen i dag tales det over 130 forskjellige språk. Disse språkene kan deles inn i tre grupper. Den første består av de språkene som brukes som undervisningsspråk. De som har et av disse språkene som morsmål, lærer russisk som fremmedspråk. Til den andre gruppen hører de språkene som ikke er undervisningsspråk, men som det likevel blir gitt opplæring i. De språk som ikke tilhører de to forannevnte grupper, blir det ikke gitt noen form for opplæring i overhodet. Samisk har i lange perioder tilhørt den sistnevnte gruppen. Men det er gjort flere forsøk på å lage et skriftspråk for samene på Kolahalvøya.

Det første forsøket

Det første forsøket ble gjort i slutten av det 19. århundret. På denne tiden vokste det fram en interesse for samene (eller lappene som de ble kalt) blant europeiske vitenskapsmenn. Dette henger vel sammen med en generell økt interesse for det eksotiske, noe som særpreget nettopp denne tiden. Det kom ut skrifter som omhandlet forskjellige sider av samenes liv, for eksempel Nikolaj Charuzins "Russiske lapper", og studier i samenes språk (Halász 1883, Genetz 1891).

I spissen for dette første forsøket på å lage skriftspråk for samene på Kolahalvøya stod den ortodokse russiske kirke. I denne sammenheng ble det opprettet skoler som ikke bare skulle spre opplysning blant samene. Vel så viktig var et politisk og religiøst aspekt (jfr. kap.3:26-30).

Kolahalvøya ligger langt borte fra det sentrale Russland og dermed også fra statsadministrasjonen. Området var (og er) dessuten tynt befolket. Det så ut til at folks følelse av å tilhøre det russiske riket avtok med avstanden fra det

politiske sentrum, fra hovedstaden. Derfor var det viktig å kunne bruke samisk til å gi samene kunnskap om russisk språk og dermed knytte dem nærmere til Russland.

Den religiøse side av saken hadde, som nevnt, i høy grad sammenheng med den politiske. Religionsundervisningen hadde nemlig nok et formål i tillegg til det å øke samenes kjennskap til kristendommen og skriftene og gi dem kunnskap i kristen moral.

Som kjent har Kolahalvøya felles grenser med Norge og Finland. Det var lenge fri ferdsel over riksgrensene i dette området, og som følge av dette kom de russiske samene ofte i kontakt med folk fra Norge, Sverige og Finland. Disse var, i motsetning til de russiske, lutheranere. Ifølge den ortodokse presten Meletiev (1910d:300) hadde de dårlig innflytelse på samene (dvs. med sin religion svekket de både samenes moral og deres fra før av noe løse tilknytning til russerne). Derfor var det viktig å knytte samene sterkere til den ortodokse lære for gjennom den å binde dem til russerne og Russland.

Prosjektet hadde en heller lokal karakter. Det ble ikke gjort noe forsøk på å skape et felles skriftspråk for kolasamene. Matteusevangeliet ble for eksempel oversatt til to av de forskjellige dialektene som tales på Kolahalvøya. I 1878 ble det utgitt i Helsinki av "Selskapet for utbredelse av Bibelen i Storbritannia og andre land". Oversettelsen ble gjort av finnen Arvid Genetz, som hadde gjort en rekke studier i kolasamenes språk. Han oversatte evangeliet til kildindialekt, og den samiske teksten ble skrevet med kyrilliske (russiske) bokstaver.

Den andre som oversatte Matteusevangeliet, var en av hovedfigurene i undervisningen/kristningen av samene, nemlig den ortodokse presten Konstantin Ščekoldin. Hans oversettelse kom ut i Arkhangelsk i 1894. Ščekoldin laget også

en abc-bok for samene (Pravoslavnoe Missionerskoe obščestvo 1895). I begge disse ble notozerodialekten benyttet, og teksten skrevet med kyrilliske bokstaver.

Dette arbeidet ikke fikk neppe noen nevneverdig betydning for de senere forsøk på å lage et samisk skriftspråk. Den sovjetiske språkforskeren Kert (1961:8, 1971:21) sier at det eneste som rent vitenskapelig er interessant, er at dette var de første forsøk på å formidle lydene i kolasamenes språk ved hjelp av de midler det kyrilliske alfabetet rår over.

Nytt forsøk i 30-årene

Det neste forsøket på å utvikle et skriftspråk for samene ble påbegynt i 1926-1927 og spesielt intensivert fra begynnelsen av 30-årene. Bakgrunnen for dette forsøket var Det kommunistiske partis generelle interesse for nasjonalitetsspørsmål og språkpolitikk. Denne interessen hang sammen med nødvendigheten av å nå fram til flest mulig med de sosialistiske idéer, for gjennom dem å skape et grunnlag for en felles nasjonal bevissthet - noe som kunne knytte de mange ulike nasjonaliteter til hverandre. Dette var litt av en oppgave for partiet, da det som nevnt, ble talt mer enn 130 forskjellige språk innen Sovjetunionens grenser, og bare et fåtall av disse språkene hadde et mer eller mindre utviklet skriftspråk. Et resultat av dette var selvfølgelig en utstrakt analfabetisme som partiet måtte utrydde om det skulle nå sine målsetninger.

På den 10. partikongressen i 1921 ble det fattet en hel del vedtak angående språkpolitikken og partiets rolle. Her heter det blant annet at en av partiets oppgaver er å hjelpe til med å overvinne de eksisterende nasjonale ulikheter mellom de arbeidende masser i SSSR. Det ikke-russiske arbeidende folk skulle hjelpes til å nå opp til Sentral-russlands mer avanserte nivå. Som et ledd i dette skulle

det opprettes presse, skoler, teatre, klubber og kulturelle institusjoner hvor de respektive folkeslags morsmål skulle anvendes (Chanazarov 1977:41, Isaev 1977:226-227).

Arbeidet med å utvikle skriftspråk for de nordlige folkeslagene, blant disse samene, ble først ledet av Det nordlige fakultet ved Leningrads institutt for østlige anliggender. Som nevnt, ble arbeidet intensivert fra begynnelsen av 30-årene. Dette hadde forbindelse med opprettelsen av Institut narodov Severa (Institutt for de nordlige folkeslag, heretter kalt INS). I 1932 dro en gruppe fra dette instituttet til Notozero-området for å skrive en abc-bok. Den kom ut i 1933 og var basert på kildindialekten, men en møter også ord som i fonetisk og morfologisk henseende tilhører notozerodialekten (Kert 1975:210). Alfabetet som ble brukt, var blitt utarbeidet av INS. Det bygde på det latinske alfabet og bestod av 38 bokstaver (Ėndjukovskij 1937:129).

Hvorfor ble så nettopp kildindialekten lagt til grunn for utviklingen av et samisk skriftspråk? Ifølge den sovjetiske forskeren Ėndjukovskij (1937:129) taler et flertall av kolasamene denne dialekten. Dessuten er den sentral rent geografisk og blir ofte brukt som felles kommunikasjons-
språk.

Hver av de fire hoveddialektene på Kolahalvøya utgjøres av en rekke lokale landsbydialekter. Ėndjukovskij undersøkte flere av de lokale dialektene i Kildin-området og vurderte mulighetene for å skape et felles samisk skriftspråk til tross for dialektale forskjeller. Han slår fast at dialektene i landsbyene Pulozero og Lovozero er temmelig like. De som tales i Voron'e og Kildin, står enda nærmere hverandre, mens det mellom disse to dialektene på den ene siden og de to førstnevnte på den andre er større forskjell.

De øvrige dialektene på Kolahalvøya står fjernere fra disse fire, særlig den skoltesamiske notozerodialekten.

Ėndjukovskij konkluderer med at fordi de ulike dialektene tross alt har mange fellestrekk, og fordi kildindialekten spiller en viss rolle som kommunikasjonsspråk, er det mulig å utvikle et felles skrift- og litteraturspråk (koiné) for kolasamene. Det som skiller dialektene, er nemlig ikke så mye den grammatiske oppbyggingen, men det leksikalske. Også i dette henseende er notozerodialekten et unntak (KNA 1934:11-12).

Sommeren 1933 foretok Ėndjukovskij en studiereise til Kolahalvøya. En av oppgavene hans var å oversette en del skrifter til samisk (kildindialekten). Han oversatte lesebøker for første skoleår, lærebøker i regning og et par barnebøker. Dessuten laget han grammatiske oversikter over noen av landsbydialektene på halvøya og skrev ned både folkloristiske og andre tekster. I overensstemmelse med partiets målsetting kom det ut brosjyrer med ideologisk innhold på samisk, blant annet følgende: "Hva Oktober-revolusjonen har gitt samene". Videre ble det foreslått at det skulle trykkes noen sider på samisk i avisa "Poljarnaja pravda" (KNA 1934:6-7).

Det er verdt å merke seg at det ikke ble gjort noe forsøk på å skape et undervisningsmateriale og en litteratur med bakgrunn i samisk hverdag, og det ble heller ikke gitt ut noe overveldende antall titler pr. år. I 1934 kom det for eksempel ut bare fire publikasjoner på samisk (bøker og brosjyrer) med et totalt opplag på 4000 (Chanazarov 1977:134).

I 1937 gikk samene, som så mange andre nasjonaliteter, over til å bruke det kyrilliske alfabet. Ifølge den sovjetiske pedagogen Kuruč (1977) ble dette gjort etter forslag fra den samiske intelligentsiaen. Lingvisten Isaev (1978:28) sier at en av grunnene er de mange nye ord og termer som har sin opprinnelse i det russiske språket og som er blitt internasjonale. De kyrilliske skrifttegn gjorde tilegnelsen av

disse termene lettere, samtidig som de tjente til å forsterke båndene mellom de mange nasjonalitetene i Sovjetunionen.

Den offisielle holdningen bak overgangen til det kyrilliske alfabet kommer vel til uttrykk i følgende, som i oktober 1937 ble understreket av den adygejiske distriktskomité av kommunistpartiet ¹ : "...på denne bestemte etappen fremmer ikke lenger det latinske alfabetet den videre utvikling av kulturen, og en overgang til det kyrilliske alfabet vil bringe det adygejiske folk nærmere det store russiske folks revolusjonskultur" (Isaev 1978:29).

Samenes første lærebøker med det kyrilliske alfabetet, en abc-bok og en lesebok, var forfattet av Ėndjukovskij. De ble publisert i 1937-1939 (Kuruč 1977).

Etter krigen ble arbeidet med å utvikle et skriftspråk for samene ikke ført videre. Kert (1975:210) skriver at undervisning på samisk opphørte allerede i 1937, men noen årsak til dette er ikke angitt. Isaev (1977:152-153, 1978:174) oppgir som grunn samenes bosetningsmønster. De bor blant den russiske befolkningen i små grupper som har liten kontakt med hverandre. Han sier at alle samer er tospråklige, og at bruk av samisk er begrenset til dagligliv og folkløse. Ellers benyttes russisk. Derfor foretrekker samene å bruke russisk litteraturspråk.

Selv vil jeg antyde som grunn at i årene like før krigen var det viktigere for myndighetene å legge vekt på det de forskjellige nasjonalitetene hadde felles, enn å understreke ulikhetene. Derfor ble det vedtatt å gå over til det kyrilliske alfabet, og derfor ble det også etter min mening mindre viktig å utvikle skriftspråk for de små nasjonalitetene som manglet dette.

-----
¹. Adygejerne er et folkeslag i Kaukasus. De er, som samene, en av de små minoritetene, som fikk utviklet et skriftspråk etter revolusjonen.

Tredje og siste forsøket

Etter det mislykkede forsøket i 30-årene ble det, ifølge sovjetiske kilder, antatt at samenes hovedspråk var russisk. Men i slutten av 70-årene ble det igjen satt igang arbeid med å utvikle et samisk skriftspråk. På grunnlag av samtaler med lærere og foreldre, og ved analyse av de feil samebarna gjør i russisk, har en nemlig likevel kommet fram til at de fleste samebarna har samisk som morsmål[!] i hvert fall fram til skolealderen. I den finske avisa "Lapin Kansa" uttrykker den sovjetiske pedagogen Kuruč (1977) at undervisning enten bør skje på barnas hovedspråk eller at man i det minste må ta hensyn til dettes egenart. Derfor har Undervisningsministeriet for folkeskolene gitt et forfatterkollektiv i oppdrag å utarbeide et undervisningsprogram og skrive lærebøker for samebarna.

En av ildsjelene bak dette tredje forsøket på å skape et samisk skriftspråk er den kvinnelige pedagogen Aleksandra Andreevna Antonova, som selv er same (jfr. kapittel 3:26). Ellers deltar både samer og russiske forskere i dette arbeidet. Som i 30-årene blir kildindialekten lagt til grunn for skriftspråket. Alfabetet bygger på det kyrilliske, men med ekstra skriftegn for de lyder dette ikke kan gjengi. Samisk abc-bok kom ut i 1982, og er allerede tatt i bruk.

Framtidsutsikter

Hvordan det vil gå med dette tredje forsøket på å utvikle et samisk skriftspråk, er det ennå for tidlig å si noe sikkert om. Men i motsetning til de to første forsøkene ser dette siste ut til å være kommet i gang delvis på initiativ fra samene selv, og undervisningsprogrammet omfatter emner fra samenes hverdag (Kuruč 1977). Det består altså ikke bare av tekster oversatt fra russisk. Dette kan tyde på at det nye forsøket virkelig vil føre fram til et levedyktig samisk

skriftspråk, men mye avhenger selvfølgelig av forskergruppens evne til å løse de problemer som måtte oppstå underveis.

KAPITTEL 3: UTVIKLING AV SKOLER FOR SAMENE

Analfabetisme og mangelfull folkeopplysning var lenge et problem på Kolahalvøya. I 1897 hadde Kolahalvøya, ifølge den allrussiske folketellingen, en total befolkning på 9183 innbyggere. Av disse var 2624, eller 28,1%, skrive- og lesekyndige. Ni år senere var den totale skrive- og lesekyndighet i området 36,0%. I byen Kola kunne 52,1% av befolkningen lese og skrive, mens det tilsvarende tall for de samiske pogostene var bare ca. 5%. Til sammenligning var prosentandelen for hele riket 28,4 (Ušakov 1972:467). Dette kommer framfor alt av at det praktisk talt ikke fantes skoler på Kolahalvøya. Først i 1884 kom det i regi av kirken i gang en alminnelig utbygging av folkeskoler. Til da hadde det eksistert skoler stort sett bare i byene, noe som selvfølgelig medførte at samer fikk minimal skolegang. Kert (1969:143-144) skriver at inntil 1867 hadde tre samer og en samekvinne fått undervisning ved sogneskolen i byen Kola. Han understreker at årsaken til at så mange samer var analfabeter, ikke skyldtes motvilje mot å lære blant samene, men snarere fattigdom. Samene selv forstod tidlig at det var nødvendig å lære lesing og skriving.

Dette står i skarp kontrast til tilstanden i Sverige og Norge hvor det ganske tidlig ble opprettet skoler for samene. "Skytteanske skolen" i Lycksele i Sverige ble åpnet i 1632, og i 1717 grunnla Thomas von Westen "Seminarium domesticum" i Trondheim (Aarseth 1977:397). Allerede i begynnelsen av forrige århundre bemerket russiske reisende om de svenske samene at det nesten ikke fantes analfabeter blant dem, og det samme kunne sies om de norske samene (Glavnoe Gidrografičeskoe Upravlenie Morskogo Ministerstva 1909:70). Og selv om skolene først og fremst ble organisert med det formål å spre kristendommen, hadde det også det positive resultat at de norske og svenske samene kunne lese og skrive og også hadde bøker på sitt eget språk ca. hundre år før den russiske kirke fattet tilsvarende interesse for samene på Kolahalvøya.

Skolene før revolusjonen

Som nevnt begynte utbyggingen av skoler på Kolahalvøya først i 1884. Det var den russisk-ortodokse kirken som stod for denne utbyggingen, og selv om det etter revolusjonen i 1905 ble satt i gang utbygging av verdslige skoler i området, var det likevel prestene som hadde hovedansvaret for undervisning av samebarna fram til Oktoberrevolusjonen. I retningslinjene for skolene stod det at målet var "å befeste i folket den russisk-ortodokse lære om tro og kristen moral og formidle passende elementærkunnskap". Følgende fag inngikk i undervisningsprogrammet: 1) Guds lov, heri inkludert a) studiet av bønnene; b) den hellige historie og forklaring av gudstjenesten; c) kort katekisme, 2) kirkesang, 3) lesing av kirkelig og borgerlig trykk og skrift, 4) innføring i aritmetikk. Undervisningen skulle videre vekke hos barna "kjærlighet til kirken og gudstjenesten, slik at besøk i kirken og deltagelse i gudstjenesten ble en vane og et behov for de deltagendes hjerter" (Ušakov 1972:459-460).

Den materielle standarden på skolene var lav. I begynnelsen var skolegangen toårig, men i 1898 ble den utvidet til tre år. Skoleåret varte i seks måneder. Bøndene stilte seg positive til disse skolene, da fullført kurs gav guttene den fordel at militærtjenesten ble forkortet med to år.

For samene fungerte skolene spesielt dårlig. Det fantes for eksempel ikke skoler i alle menighetene, selv om forholdene ellers lå til rette. Sosnovka var den eneste pøgosten hvor samene var bofaste, men skole fantes det ikke (Kozmin 1912:138). Dessuten var mange av skolene uvirksomme i flere år. De eksisterte i realiteten bare på papiret (Ušakov 1972:453). Det var stort sett de geistlige som forestod undervisningen. Dette førte ofte til at når prestene som underviste, forlot stedet, ble også skolen nedlagt. Dette skjedde for eksempel i Lovozero, hvor skolen ble åpnet i 1890 og stengt igjen i 1892 (Ušakov 1972:462). Det fantes

sogneskoler i hvert kirkesogn, men i praksis var dette ikke noe reelt undervisningstilbud for samebarna, da de samiske pogostene ofte lå langt borte fra disse. Foreldrene hadde som regel ikke økonomiske midler til å la barna bo hjemmefra (Kozmin 1912:135, Meletiev 1910d:303).

En annen faktor som vanskeliggjorde skolegangen, var samenes halvnomadiske levesett. På grunn av dette ble skoleåret svært kort - det varte faktisk bare den tiden samene oppholdt seg i vinterpogostene. Skoleåret 1909/10 varte for eksempel 67 dager i Pazreckij-pogosten (Pasvik), 80 dager i Songel'skij-pogosten (Suenjel), 98 dager i Kildin og 138 dager i Lovozero (Meletiev 1910d:300, Kozmin 1912:10, Ušakov 1972:463). For å bøte på dette ble det fra begynnelsen av skoleåret 1910/11 åpnet internat for samebarna i Pazreckij-pogosten (Kozmin 1912:130). Meletiev (1910d:303) foreslår å åpne omgangsskoler.

I Lovozero ble skolen som nevnt stengt i 1892, men den ble åpnet på ny i 1893. I 1912 hadde denne skolen 28 elever, 19 syrjenere [komier], 2 samojeder, 2 russere og 5 samer. Lovozero ble regnet som samisk (i dag er den samenes "hovedstad"), og det er derfor oppsiktsvekkende at det likevel gikk så få samebarn på skolen der. Kozmin (1912:133-134) forklarer det slik: "Det lave antall lapper i Lovozero-skolen forklares med de lokale lappenes fiendtlige holdning til syrjenerne. Syrjenerne er innflyttere fra Pečora, og de har litt etter litt bemektiget seg reinsdyrflokkene. Derfor ønsker ikke lappene at deres barn skal gå på skolen sammen med syrjenerne. Dette er beklagelig, men dessverre et faktum."

Som tidligere omtalt, var det stort sett de geistlige som stod for undervisningen. Mange av disse oppholdt seg høyst ufrivillig på Kolahalvøya. De hadde ofte en negativ holdning til samene og dermed også til den oppgave de var satt til å utføre. Ušakov skriver (1972:373-374): "Imidlertid befant prestene seg ikke sjelden i Lappland kun fordi de var

blitt sendt til denne fjerne avkrok som straff for "handlingar som stred mot den kirkelige rettesnor og en umoralsk livsførsel". Noen av dem viste åpen ringeakt for samene. "Lappene er i dag et folk som er skittent ... udannet, - jeg avskyr deres villskap og klarer ikke å snakke med dem uten åndelig vemmelse," sa en prest i Lovozero til forfatteren Nemirovič-Dančenko."

Prestene var dessuten svært ofte dårlig kvalifiserte for oppgaven, noe som igjen førte til at undervisningen ble mangelfull. Barna lærte knapt å skrive navnet sitt (Ušakov 1972:453). I tillegg til dette var prestene russiske, og med få unntak hadde de lite kjennskap til samisk. De fleste barna kunne ikke annet enn samisk når de begynte på skolen, og virkningen av kunnskapsformidlingen var rimeligvis lite positiv (Ušakov 1972:463, Kiselëv & Kiselëva 1979:45).

Men ser en på retningslinjene for skolene (jfr. s.19), går det tydelig fram at skolenes viktigste oppgave slett ikke var å bekjempe analfabetismen. Langt viktigere var det å styrke kirkens og derved statsmaktens stilling. Prestene var misjonærer, og de fleste skolene fungerte da også som en kombinasjon av kirke og skole. Det er nok ingen tilfældighet at prestene fortsatte å ivareta undervisningen av samebarna selv etter at det ble åpnet statlige skoler. Samene skulle nemlig kristnes. I 1907 ble det for eksempel åpnet en statlig skole i Barkino, og dermed begynte klostert skolene å undervise kun barn av "de innfødte" (samer, komier, finner og andre). Om denne skolen bemerket Orlov (formann i skolerådet i Arkhangelsk stift): "Barkino-skolen ... holder til i en ytterst kald, rå, kullosfylt leilighet, og når det gjelder faglig fremgang, føyer den seg inn i rekken av svake skoler" (Orlov, sitert etter Ušakov 1972:461).

Meletiev (1910d:303) gav tydelig uttrykk for hva han syntes var passende elementærkunnskap for samene: "Den første tiden trengte ikke omgangsskolen sette så store mål for elevene,

dette er da heller ikke nødvendig under de forhold lappene lever. Det hadde vært tilskrekkelig å lære barna sannheten i den ortodokse tro, bønnesang, lesing, skrivekunsten (med utelatelse av alle grammatiske finurligheter som ikke kan anvendes av de innfødte) og regning (det er ennå ingen idé å la lappene løse innviklede oppgaver, ja, kurset i elementær aritmetikk for dem bør i det hele tatt være så enkelt som mulig)."

Han sier seg også svært fornøyd med det som inntil 1910 har skjedd i Pazreckij-pogosten (1910d:301): "Takket være skolen kan de fleste lappene i Pazreckij-pogosten lese og skrive, og de er kommet nærmere kirken. Russisk språk har bredt seg blant lappene. ... Kirkeskolen lærer ikke bare de lappiske barna å lese og skrive. Den lærer også de voksne gudsfrykt og samler dem til bønn og gudstjeneste. Der får de også høre den ortodokse prests formanende ord, og dette er viktig, for han er representant for den russiske statsmakt her i dette fjerne utkantstrøk. Uten kirkeskolen er det mulig at lappenes levende bånd til kirken var blitt ødelagt og at de hadde mistet bevisstheten om å tilhøre Russland. Også arbeidet i skolen i Songel'skij-pogosten har vist seg velgjørende for de lokale lappene. ... Først og fremst har de lært å kjenne sin tro. ... Lappene har fått vite hvordan man skal leve på kristent vis og sier: "Nå er det tilmed fryktelig å tenke på hva vi gjorde før, hvordan vi levde."

Undervisningsmaterialet var i samsvar med de kirkelige intensjoner. Den eneste litteratur som ble gitt ut med det formål å brukes i undervisningen av samene, var en abc-bok med moralsk innhold. Den er todelt. I første delen blir man kjent med språklydene i russisk. Dessuten finnes det noen småfortellinger med oppbyggelig innhold på både samisk og russisk, og også den lille gangetabellen. Andre del åpner med det russiske alfabet. Videre gjøres leserne kjent med en del vesentlige religiøse begreper og helgener, og de får lære nasjonalhymnen (Bože, Carja chrani!). Som av-

slutning står Fadervår og De ti bud på russisk og samisk. De fleste samers og komiers opplæring var begrenset til denne abc-boka (Ušakov 1972:463).

Kirken må for så vidt sies å ha lykket i sin virksomhet til tross for at svært få samer kunne lese og skrive ved Oktoberrevolusjonens utbrudd (disse ferdighetene var da også lavest rangert ifølge retningslinjene). Et ekspedisjonsmedlem fra INS som besøkte Kolahalvøya etter revolusjonen, fortalte nemlig at selv om samene etter gjennomgått kirkeskole ikke behersket lese- og skrivekunsten, så husket de til gjengjeld godt bønnene de hadde lært i barndommen (Kiselëv & Kiselëva 1979:74).

Skoler etter revolusjonen

Ved Oktoberrevolusjonens utbrudd gikk det samiske barn på seks skoler på Kolahalvøya. Disse skolene befant seg i Jokanga, Lovozero, Kildin, Notozero, Pazreka (Pasvik) og i Songel'skij-pogosten. Men i den urolige perioden like etter revolusjonen opphørte alle disse skolene å eksistere. Da det igjen ble roligere tider, måtte skolene bygges opp helt fra grunnen av. Nå ble også de voksne tilgodesett. I 1923 ble det satt i gang skoler for bekjempelse av analfabetismen blant voksne. Det ble også opprettet såkalte lesestuer (izby-čital'ni), der det ble drevet opplysningsarbeid. Første året deltok 45 samer i undervisningsopplegget ved voksskolene, og i 1924/25 lærte 12 å lese og skrive. I 1928/29 var det 73 samiske elever, herav 20 kvinner. Undervisningsmyndighetene stod i det hele tatt foran en omfattende oppgave, idet folketellingen i 1926 viste at hele 87,5 % av samene var analfabeter. Av 1708 samer i Murmanskområdet kunne 159 menn og 32 kvinner skrive og lese på et eller annet vis (Kiselëv & Kiselëva 1979:75).

Fra 1924 kom det også i gang utbygging av folkeskoler. Som før revolusjonen, vanskeliggjorde samenes halvnomadiske levesett undervisningen. Den høye prosentandelen anal-

fabeter i 1926 forklares med det korte skoleåret (Kert 1969:144). Av tiltak som ble satt i gang for å bøte på dette, kan nevnes de ambulerende skolene. Men langt viktigere var at det fra begynnelsen av 20-årene ble åpnet internatskoler. Dette førte til at nomadenes barn fikk regelmessig undervisning. Kiselév og Kiseléva (1979:127) skriver at internatskolene også hadde som oppgave å oppdra barna til å leve som "kulturmennesker", dvs. de skulle tilegne seg en ny kultur og ideologi. Fra slutten av 50-årene ble det opprettet en ny type internatskoler der undervisningen skulle være det viktigste.

I 1927 var det 9 rent samiske skoler i Murmanskområdet, men de fleste skolene på tundraen var multinasjonale. I 1933 ble det innført samisk skriftspråk (jfr. s.13-14). Den sovjetiske språkforskeren Kert har ved flere anledninger vært utsending til internasjonale samekonferanser. I sitt innlegg på samekonferansen i Hetta i 1968 uttalte han følgende (1969:146-147): "Samebarnens undervisning skjedde redan läsåret 1933-1934 på modersmålet i sju skolor i staden Murmansk och i sju av området skolor. På hela området undervisades 260 personer på samiska. Helt samisk var undervisningen blott på klassarna I-II, på de högre klassarna var samiskan ett undervisningsämne." Disse tallene stemmer svært dårlig overens med KNA's oppgaver for samme skoleår. For det første fantes det ifølge KNA ikke samer på andre skoler i byen Murmansk enn pedteknikum (den pedagogisk-tekniske skolen). I skoleåret 1933/34 var det totalt sett 260 samiske barn og tenåringer som fikk en eller annen form for undervisning. Elevene var fordelt på 17 skoler i området (inklusive pedteknikum). Pedteknikum og 7 folkeskoler (i Babino, Kildin, Notozero, Pulozero, Semiostrova, Zapadnaja Lica og Titovka) gav opplæring i samisk. 5 skoler ble regnet for å være rent samiske (skolene i Voron'e, Semiostrova, Jokanga, Lumbozero og Kildin). Omtrent 140 barn og tenåringer fikk opplæring i morsmålet, og det er verdt å merke seg at bare to av de skolene som ble regnet for rent samiske, hadde samiskundervisning. Samisklærerne

var russere som hadde et 40-timers innføringskurs i samisk. Samisk var altså ikke undervisningsspråk i 1933/34 - barna skulle bare lære å lese og skrive morsmålet. Undervisningen foregikk etter endt skoledag, altså i barnas fritid. Ved pedteknikum i Murmansk hadde de samisk lærer i naturfag og geografi, noe som førte til at undervisningen i disse fagene foregikk på samisk. Ellers var undervisningsspråket i de fleste skolene russisk. Samisk var bare et fag, som riktignok var obligatorisk for de samiske elevene.² Forholdene for samisk språk var i 1933/34 følgelig ikke fullt så gode som Kert beskriver dem.

I 1937 opphørte undervisningen i og på samisk, og fra nå av foregikk all undervisning av samene på russisk (jfr. s. 15). Fra skoleåret 1939/40 gikk alle barna på tundraen på nybegynnerskoler og sjuårige skoler, og mange voksne gikk på skoler for bekjempelse av analfabetismen (Kiselëv & Kiselëva 1979:78). Det synes nå som om problemene med det korte skoleåret er overvunnet. Dette henger selvfølgelig sammen med utbygging av internater, men også med at kollektiviseringen regnes som fullført i 1940, dvs. samene hadde nå gitt opp sitt halvnomadiske levesett. En får gå ut fra at det russiske undervisningsprogrammet ble anvendt i skolene fra 1937.

I 1968 uttalte Kert videre (1969:146) at samene var tospråklige og at alle var lesekyndige. Nyere data viser likevel at en liten del av befolkningen over 10 år i Lovozero-området ennå ikke har småskoleutdanning (Kiselëv & Kiselëva 1979:142). Det har også vist seg at skoleresultatene hos samer og nentsjer er dårligere enn hos russere og ukrainere i området, og at forholdsvis få samer får mer enn den åtteårige obligatoriske skolegangen (Kiselëv & Kiselëva 1979:130). Kiselëv og Kiselëva ser dette i sammenheng med den store mangelen på samiske lærere. Som nevnt har det hovedsakelig vært russere som har undervist samene.

-----
²Som en kuriositet kan nevnes at det i samme skoleår også var 13 norske elever ved skolene i området (KNA 1934:5-6, 9, 38-39.)

Allerede i 1934 ble det bemerket at russisk var det absolutt vanskeligste faget for samene (KNA 1934:9). Og i 1976 skrev Z.E. Černjakov (sitert etter Kiselëv & Kiselëva 1979:142): "Etter at man i skolene sluttet å undervise samiske barn på morsmålet (fordi samene er et tospråklig folk), oppstod det visse vanskeligheter i utviklingen av deres kultur - vanskeligheter forårsaket av en rekke omstendigheter, framfor alt av det faktum at for russiske lærere som ikke kjenner særegenhetene i det samiske språk (de er i flertall), er det vanskelig å lære samiske barn korrekt russisk. Det store frafallet av samer fra middelskolen og den lave prosentandelen som tar høyere utdanning, er alarmerende."

Forholdene i dag synes å være prekære. Pedagogen Antonova startet allerede før abc-boka forelå helt provisorisk undervisning i muntlig samisk i småskoleklassene ved internatskolen i Lovozero. Undervisningen i muntlig samisk kom i gang på forespørsel fra allmennheten, og hele 130 barn ønsket å delta fra begynnelsen. Før obligatorisk tiårig skole kan innføres for samene, må det utdannes flere samiske lærere og utarbeides undervisningsprogram for samisk (Kiselëv & Kiselëva 1979:129-130).

Fellestrekk før og etter revolusjonen

Skoleutbyggingen på Kolahalvøya før revolusjonen var ikke først og fremst et ledd i kampen mot analfabetismen. Som tidligere nevnt var den viktigste drivkraften behovet for å styrke den russisk-ortodokse kirke i området og gjennom denne statsmakten. Ušakov (1972:467) skriver: "Lese- og skrivekyndigheten var ujevnt fordelt blant samene. I pogostene på den nordøstlige delen av Kolahalvøya var samene nesten fullstendig analfabeter, mens lese- og skrivekyndigheten i noen av de nordvestlige pogostene (for eksempel i Pasvik, hvor den samisktalende Konstantin Ščekoldin underviste barna) ifølge undersøkelser i 1899 var 30 %." Denne skjeve geografiske fordelingen var nok ikke tilfeldig. De nordvestlige pogostene lå i grensetraktene mot Norge og

Finland, og Pasvik lå i det gamle norsk-russiske felles-distriktet i Sør-Varanger. Etter grensefastsettingen i 1926 ble deler av pogosten liggende i Norge. De evangelisk-lutherske samene i området ble regnet som norske, og de russisk-ortodokse som russiske, men de fikk selv velge på hvilken side av grensen de ville bosette seg. Skoltesamene i Pasvik valgte russisk statsborgerskap, men helt fram til 1920-årene drev de vårfiske på norsk område i Varangerfjorden. Da betalte den norske stat dem for å gi avkall på fiskerettighetene for ettertiden (Aarseth 1975:44-45). Meletiev sier seg fornøyd med det arbeidet kirken utførte fram til 1910 i Pasvik og Songel'skij-pogosten (jfr. s. 22), og i disse pogostene eksisterte det da også skoler like fram til revolusjonen. Songel'skij-pogosten (Suenjel) ligger i det samme utsatte grenseområdet som Pasvik, og fra 1918-1944 tilhørte disse områdene Finland. Det er klart at samene her var spesielt utsatt for påvirkninger utenfra - pasviksamene tilbragte jo tilmed en del av året i Norge -, og de kunne lett ha mistet bevisstheten om russisk tilhørighet. Den russisk-ortodokse kirke skapte den nødvendige kulturbarriere mellom kolasamene og stammefrendene i de tilgrensende land. Samene i dette området fikk også litteratur på sitt eget språk, idet to av de tre titlene som ble utgitt på samisk før revolusjonen, kom ut på notozerodialekten (jfr. s. 11-12), som taltes i nettopp disse strøkene. Sosnovka, som så sent som i 1912 ikke hadde skole, lå derimot på den nordøstlige delen av Kolahalvøya i betryggende avstand fra grensene, og følgelig var det ikke så påkrevd for kirken å sette inn kreftene der.

Men denne politikken var på ingen måte spesiell for Russland. De norske myndighetene, for eksempel, har langt inn i vårt århundre følt at Finnmark er en usikker og utsatt del av Norge, og de har følt behov for å styrke det norske befolkningselementet i grensetraktene. Den norske handelsministeren uttalte ifølge Aarseth (1975:52) etter forhandlingene om unionsoppløsningen med Sverige i 1905: "Det var et livsspørsmål at skape en jordbrugende, norsk be-

folkning nordpaa - men en stor lappetraffikk var en væsentlig hindring herfor. En national befolkning - en befolkning av norske jordbrugere, der ved sin næring var knyttet til bostædet og som havde en udpræget nationalfølelse, var det beste værn mod faren fra øst." Dette sitatet illustrerer et utbredt politisk ønske, men politikken har ikke vært entydig. For eksempel har reindriften hatt ganske sterkt lovvern, og samene har her hatt særrettigheter i tradisjonelle sameområder. Samisk reinnomadisme har vært favorisert i Norge og Sverige. I Finland og Russland har andre folkegrupper fått overta samiske reindriftsområder, og i Russland er samisk nomadisme bragt til opphør.

Etter revolusjonen har heller ikke det eneste mål vært å avskaffe analfabetismen og utdanne samene. Som før revolusjonen har siktemålet vært dobbelt. Ved revolusjonens utbrudd befant samene seg ifølge den sovjetiske materialistiske historieoppfatning så å si på ursamfunnstadiet. Lenin utviklet teorien om at et folk kan gå direkte fra et førkapitalistisk stadium til sosialismen, og denne teorien innebærer nettopp at folk må undervises i den marxistiske lære på sine egne språk (Eidlitz 1979:39). I de første tiår etter revolusjonen ble altså lese- og skrivekunsten et viktig middel til å spre kunnskap om sosialismen. Dette førte til utarbeidelsen av skriftspråk og lærebøker. KNA ble besluttet dannet i 1933, og i målsetningen som Murmanskområdetets lokale avdeling 2. november samme år la fram for presidiet i Okrispolkom,³ står det blant annet : "Komitéen for utvikling av språk og skriftspråk for de nordlige folkeslag setter seg som mål i nærvær av presidiet for Murmansk Okrispolkom snarest å heve det kulturelle nivå blant de nordlige folkeslags arbeidende masser og utvikle en kultur som er nasjonal i form og sosialistisk i innhold. Utarbeiding av skriftspråk for de nordlige folkeslag blir et av de viktigste ledd i kulturrevolusjonen." En del av den litteratur som kom ut på samisk i begynnelsen av 30-årene,

-----
³Okrispolkom: Arbeider-, bonde- og rødearméradets distriktseksekutivkomité.

er tydeligvis et ledd i denne politiske kampanjen. Blant ti utgivelser i alt (inkludert lærebøker for nybegynnere) finner vi nemlig følgende (KNA 1934:40): "Førstemaiflygeblad", "Samene og 16-årsdagen for Oktoberrevolusjonen", "Hva Oktoberrevolusjonen har gitt samene" og "Hva betyr industrialisering av landet?".

I motsetning til tidligere har samene nå funnet veien til alle yrker. De forstyrrende faktorer er allerede omtalt. Men årsaken til at Sovjetunionen fremdeles satser så mye på å få løst problemene i forbindelse med utdanning av samene, er ikke betinget av velgjørenhet. Det er nemlig slik at jo bedre utdanning et folk får, jo lettere blir det integrert. Det er eliten som først blir assimilert (jfr. s.78).

Det må imidlertid understrekes at heller ikke denne politikken er spesiell for Sovjetunionen, men velkjent i alle land der det finnes minoritetsgrupper. Folk skal utdannes for lettere å tilpasse seg storsamfunnet. I Norge var for eksempel assimilasjonslinjen i forhold til samene fremherskende like til etter siste verdenskrig. Samordningsnemda for skoleverket innvarslet i 1948 et brudd med denne linje, og i stortingsmelding nr. 21(1962/63) ble det fastslått at "samisktalende og norsktalende nordmenn skal være likestilte medlemmer av vårt statssamfunn" (Aarseth 1975:395). En kan også nevne den norske utdanningspolitikk i forhold til de stadig økende innvandrergруппene.

Av det forannevnte går det fram at det var underliggende politiske motiv som bestemte både kirkens framstøt før revolusjonen og statens etter revolusjonen. En kan for så vidt snakke om de gamle og de nye misjonærene. Undervisningen av samene var bare et middel og ikke et mål i seg selv. Kirken nøyde seg med etter beste evne å forsterke den kulturelle forskjellen som eksisterte mellom kolosamene og samene i nabolandene - en forskjell som delvis var betinget av religionen. Tiden etter revolusjonen har vært langt mer fordelaktig for samene. For den har i det minste ført til

fornyet interesse for morsmålet. Og selv om kanskje samiskopplæringen i Sovjetunionen bare er et middel til å få lært barna korrekt russisk, har den likevel resultert i at det for første gang utarbeides et undervisningsprogram med bakgrunn i samisk hverdag.

KAPITTEL 4: KOLASAMENE OG RELIGIONEN

Kolahalvøya ble forholdsvis tidlig et mål for russiske ortodokse misjonærer. Omkring 1530 var det allerede 3 kirker på halvøya. I 1565 ble det innviet kirke i Boris Gleb, og omtrent samtidig ble det bygget et ortodokst kapell i Neiden (Aarseth 1975:38). Til sammenligning kan nevnes at den første norske kirke i Sør-Varanger ble innviet først i 1862 (Kirkenes) og i Neiden 40 år senere (Lunde 1979:248, 261). Årsaken til den svakere norske innsats er vel ikke manglende interesse fra norske styresmakter, men at Reformasjonen nådde Norge på denne tiden (innført i 1536). Så mens den norske kirke måtte bruke tid og krefter på omorganisering og derfor stod forholdsvis svakt, kunne den russiske kirke sende ut misjonærer til strategisk liggende grenseområder.

Den første offisielle misjonæren, munken Feodorit, kom til Kolahalvøya i 1527, men ifølge kilder fra Soloveckijklosteret (grunnlagt 1436) var samene kristne allerede før Feodorits ankomst (Maksimov 1890:220). Dette skulle tyde på at kolasamenes gamle religion i hvert fall enkelte steder var i oppløsning allerede for 450 år siden, omlag 200 år før systematisk kristning var fullført blant de norske samene (Aarseth 1975:36-37).

Kolasamenes førkristne trosforestillinger

Kolasamenes gamle tro er ikke viet særlig interesse i mine kilder. Ušakov (1972:22) skriver for eksempel om samene i middelalderen: "Samene var hedninger. De tilbød forskjellige usynlige guddommer (seider), som de ofret en del av jaktutbyttet til."

Ifølge Luk'jančenko (1964:395) er kolasamenes førkristne tro lite utforsket. Hun skriver at et vesentlig trekk i deres gamle religion var dyrking av himmellegemene (sol, måne, osv.) og tilbedelse av forskjellige naturfenomener. Dess-

uten trodde de at guddommer beskyttet de ulike næringsgrenene (reindrift, fiske og jakt). Særlig respekt nøt Luot-chozik, "reinflokkenes matmor". Reinflokkene ble også beskyttet av en annen kvinnelig guddom, Raziajka, "gressets mor", og av ekteparet Poc'-chozin og Poc'-chozik.

Troen på ånder var svært utbredt. Åndene hersket over naturkreftene, fremkalte sykdommer og ulykke og tok i det hele tatt del i det samiske liv på alle måter. Særlig ærbødighet ble vist Pyrt-chozin, en husånd som beskyttet "hjemmets arne", og som bodde i hvert eneste samiske hjem.

Videre ble bjørnen holdt hellig, som hos mange av de arktiske folkeslag.

Noaiden og runeboomma hadde en sentral plass. Noaidene var en slags mellommenn mellom guder og mennesker og nøt stor respekt langt utenfor samenes områder. Ved hjelp av runeboomma hensatte noaiden seg i ekstase og kom derved i kontakt med ånde verdenen. Hos kolasamene gikk noaidens evner i arv fra far til sønn, men det var også mulig å lære seg ferdigheten.

Fortsatt ifølge Luk'jančenko var dyrking av seider, hellige steiner, svært vanlig. Seidene befant seg som regel i nærheten av vann (ved elvebredden, bredden av en innsjø eller på ei øy). Stedene de stod på, ble også regnet for hellige. De var omgitt av et gjerde, og kvinner fikk ikke komme bort til dem. Tilbedelse av seider blir av mange forbundet med en forfedrekultus. Det var vanlig å ofre til seidene for å sikre hell i jakt og fiske. Offeret var vanligvis et reinsdyr.

Vize (1912:458-459) argumenterer mot at dyrking av seider er forbundet med en forfedrekultus. Han hevder at blant samene var det en utbredt tro på at seidene var noaider som var blitt til stein. Alle visste at ikke hvem som helst kunne bli til stein, men bare de som var begunstiget med over-

naturlige krefter. Det var altså noaidene. Etter samenes oppfatning var noaidene i forsteinet tilstand ikke helt døde, men fremdeles i stand til å forårsake hell eller ulykke for menneskene. Derfor var det viktig å ha en respektfull holdning til seidene og blant annet bringe dem passende offer. Vize mener at denne forestillingen lett kan forklares ut fra samenes animistiske verdensanskuelse.

Kolasamene og de skandinaviske samene synes å ha hatt mange felles trosforestillinger. Dette gjelder for eksempel dyrking av himmellegemene, bjørnen som hellig dyr, noaidens stilling og seidene (jfr. Helland 1906:216-268, Gaup 1976). Det er imidlertid vanskelig å uttale seg om hvor identiske de gamle trosforestillingene hos de forskjellige samene var. Den tradisjonelle religionen på Kolahalvøya er, som nevnt, ifølge sovjetiske kilder lite utforsket. Det er også vanskelig å framskaffe materiale som kan gi grunnlag for en mer inngående sammenligning.

Den ortodokse kirkes inntog

Maksimov (1890:219) skriver at ifølge krønikene sendte samene representanter til Moskva under Vasilij III's regjeringstid (1505-1533). Disse skal blant annet frivillig ha bedt om å få forkynnere av evangeliet til Kolahalvøya. Som et resultat av dette skal de første ortodokse misjonærer ha dradd nordover.

Men det spørres hvor stor del av samene denne frivilligheten egentlig omfattet. Som tidligere nevnt skal samene ha vært kristne allerede før den første misjonæren, Feodorit, ankom i 1527. Det stemmer sikkert at den del av den samiske befolkningen som i lengre tid hadde levd i nær kontakt med russiske nybyggere, var påvirket av deres religion. (På sørkysten av Kolahalvøya begynte russisk kolonisering fra det 15. århundret.) Ušakov (1972:51) skriver at samene i Kandalakša ble kristnet allerede i 1526, og at dette var forholdsvis enkelt nettopp på grunn av langvarig kontakt med

russere. Det var langt verre å kristne de såkalte "ville lapper" (Dikaja Lop'). Dette henspeiler på samene på Murmanskysten, der det ikke var fast russisk bosetting før munkenes ankomst, og samene i det indre av Kola, som praktisk talt var enerådende i sine områder like fram til revolusjonen (Armstrong 1965:42-44).

For å kontrollere kolasamenes trostilhørighet ble det grunnlagt klostre i strategiske grenseområder. Det mest betydelige var klosteret i Pečenga (Petsamo) på vestsiden av Fiskerhalvøya. Plasseringen av dette klosteret hadde selvfølgelig også sterkt politiske motiver, idet dets beliggenhet medvirket til å stadfeste russisk suverenitet i et område der nordmennene tidligere hadde hatt herredømmet (Helland 1906:328). Dette skjedde som nevnt i en tid da den norske kirke stod svakt og ikke kunne sette inn passende mottiltak.

Klosteret i Pečenga ble grunnlagt i 1553 av eremitten Trifon. Han kom til Kolahalvøya omtrent samtidig med Feodorit og blir ofte sett på som den som egentlig kristnet kolasamene, selv om hans virke begrenset seg til deler av Sør-Varanger og traktene langs Pečenga-elva (Kaaran 1910:31).

Feodorit grunnla også et kloster (1542). Men ifølge Ušakov (1972:52-53) tilhørte datidens ortodokse geistlige to partier: "de vinningslystne" (stjažateli) og "de ikke-vinningslystne" (nestjažateli). Feodorit tilhørte sistnevnte parti, som mente at klostrene ikke skulle ha jordeiendommer eller utnytte avhengige bønder, men opprettholde livet ved eget arbeid. Munkene skulle leve etter dette Pauli ord: den som ikke vil arbeide, skal heller ikke spise. Dette ble for harde vilkår for munkene i Feodorits kloster. De opponerte, og klosteret ble nedlagt.

Trifon tilhørte "de vinningslystne". Han mottok "donasjoner" fra fiskerne og tvang de dømte samene til arbeid i klosteret sitt. På denne måten skapte han et økonomisk sterkt kloster.

Denne åpenbart planmessige utbyggingen står i kontrast til måten han skal ha kristnet samene på. Maksimov (1890:219) skriver: "Ved hjelp av saktmodighet og ved selv å være et eksempel med sitt uklanderlig dydige liv, lyktes det for Trifon på kort tid å omvende sine halvville naboer til kristendommen, og han bygde et kloster ved Pečenga-elva, gjenreist i våre dager." (NB! Ušakov er sovjetisk historiker og skal ifølge målsettingen vise utbyggingen. Jfr. s.53.)

I 1556 dro Trifon til Moskva for å overrekke tsaren, Ivan den grusomme, et bønneskrift. Som takk for dette mottok han 22. november samme år et gave- og beskyttelsesbrev fra tsaren (Maksimov 1890:219, Helland 1906:326-327, Nesheim 1969:28). Dette gjorde klosteret i Pečenga til eier av Motka-fjord, Lica-fjord, Ura-fjord, Pečenga-fjord (Peisen), Pasvik og Neiden med innbyggere og naturherligheter. Dermed kom samene i et enda sterkere avhengighetsforhold til klosteret.

Wikan (1980:13) hevder at det senere har vist seg at gavebrevet var falskt. Hvorvidt dette medfører riktighet, sier mine kilder ingenting om, men det er i alle fall sikkert at Ivan den grusomme ikke eide det landet han gav bort. Dette var gammelt norsk skatteland og var nå en del av det russisk-norske fellesdistriktet, som ikke ble fordelt mellom statene før i 1826.

I 1589 ble klosteret røvet og brent, men det ble bygd opp igjen i byen Kola. Etter ny ødeleggelse i 1619 ble det gjenoppbygd på den andre siden av Kolaelva.

Klosteret virket som føydalherre og hadde ifølge Žilinskij (1914:660) en katastrofal innvirkning på samenes liv i flere århundrer ved sin undertrykkelse og utbytting. Store deler av Kolahalvøya kom etter hvert til å ligge under forskjellige klostre.

I begynnelsen av det 18. århundret regnes kristningen av samene for å være fullført. Men samenes forhold til kristendommen var lenge overfladisk. De russiske geistlige nøyde seg med å påse at de ytre tegn på ortodoks kristendom ble overholdt. Ellers hadde de større interesse av å ivareta sine egne økonomiske affærer.

Ifølge Castrén (1852:134) fortsatte noaiden å inneha en sentral plass, og Ušakov (1972:106) skriver at i sitt dagligliv, langt borte fra kirken og de russiske geistlige, fortsatte samene som tidligere å tilbe sine hedenske guder. De overholdt ikke mange av kirkens forskrifter, for eksempel ikke fastene, og forstod "sjelens frelse" på sin egen måte, idet de la en portomoné i hånden til de døde slik at de kunne betale for å komme inn i paradiset. Til tross for offisiell kristentro, var religionen i virkeligheten en blanding av kristendom og tradisjonelle trosforestillinger. Men økende omgang med russere og kareler førte til at de gamle trosforestillingene forsvant.

De gammeltroende

Det blir fra flere hold antydning at deler av kolasamene skal ha tilhørt de gammeltroende.

Hvem var så de gammeltroende? De gammeltroende (raskol'niki, staroobrjadcy, starovery) tilhørte en åndelig bevegelse i opposisjon til den russisk-ortodokse kirken. Bevegelsen hadde sitt utspring i at patriarken Nikon i årene 1653-1657 presenterte en del nye forordninger. Han gav blant annet ordre om at de liturgiske bøkene skulle revideres, da det var visse uoverensstemmelser mellom greske

og russiske tekster og ritualer. Dette gjorde Nikon uten å rådføre seg med kirkerådet. Han var nemlig av den mening at patriarken skulle ha samme stilling som paven i Roma, hans autoritet skulle være udiskutabel. Deler av presteskapet nektet å godta Nikons reformer. De mente at den russiske liturgien var nærmere den opprinnelige bysantinske - det var den greske som var forandret. Dessuten representerte de en mer demokratisk sognestruktur, trodde på kirkerådet som høyeste autoritet for "de ekte troende" og større uavhengighet fra staten. De brøt derfor ut i forsvar for de tradisjonelle gammelrussiske ritualene og mot sentraliseringen i kirken.

Da Nikon i 1666-1667 fikk vedtatt sine reformer med støtte fra blant annet episkopatet, var skismaet (raskol) et faktum. Blant Nikons motstandere var domprosten (protopop) Avvakum, det lavere presteskap og lekmenn (Zenkovsky 1970:9-10). 13. mai 1667 lyste en forsamling av russiske og andre ortodokse geistlige skismatikerne i bann,⁴ og ifølge Kjellberg (1970:142) ble den folkelige fromheten derved drevet ut av kirkens fellesskap.

De gammeltroende ble utsatt for harde forfølgelser, og dette førte til den største emigrasjon før 1917. Én million utvandret, mange av dem til Canada, for å unngå represalier. Ifølge statistikker fra det 19. århundret tilhørte minst 1/4, kanskje t.o.m. 1/3 av storrusserne de gammeltroende. Disse var i sterk opposisjon til kirke og stat, og dette gjorde også sitt til at det blant dem var lettere å få grobunn for de revolusjonære idéer som gikk mot staten (Zenkovsky 1970:7).

Et dilemma for de gammeltroende var forholdet til presteskapet. Prestene måtte nemlig innvies av biskoper, og de gammeltroende hadde ingen. Dermed oppstod det to hovedretninger - de som hadde prester (popovcy) og de som ikke

-----
⁴Skismatikerne ble ikke løst fra bannet før i oktober 1929, selv om de fra 1886 ble tolerert og fra 1906 hadde praktisk talt full religionsfrihet.

hadde prester (bespopovcy). De som ikke hadde prester, fornektet ikke verdien av presteskapet og sakramentene. De konstaterte bare at de ikke lenger fantes. De som hadde prester, hevdet at kristendommen er utenkelig uten prester som deler ut sakramentene. Den offisielle kirken var kjettersk, men preste- og biskop-vigslene var gyldige. Derfor kunne disse forrette etter de gamle, ekte ritualene (Kjellberg 1970:143).

I Pomor'e og hele det nordlige Russland lå forholdene godt til rette for utbredelse av "gammeltro" på grunn av måten kirkesognene ble administrert på. Hvert sogn var en uavhengig og sterk kirkelig enhet. Sognerådet hadde ikke bare den religiøse ledelse, men også den administrativ-juridiske. Hvert sogn var en politisk enhet med nesten fullstendig lokalt selvstyre. Den sentrale åndelige og verdslige makt hadde liten kontroll med sognenes indre anliggender. Det var for eksempel sognerådene som ansatte prester - ikke den sentrale kirkeledelse. Dessuten var det nordlige Russland praktisk talt uten adelskap og livegenskap og hadde derved unngått indre konflikter. Nikons reformer ble av mange sett på som en trusel mot friheten - som et direktiv fra sentrum, og derfor møtte de motstand nordpå (Zenkovsky 1970:388).

De gammeltroende holdt som nevnt fast ved de tradisjonelle gammelrussiske ritualene. De var for styrking av moralen, spesielt blant presteskapet, og holdt strengt på fastene. Alkohol og tobakk var bannlyst, og de lot heller ikke personer av annen tro bruke sine drikke- og spiseredskaper. De var på mange måter Russlands pietister og en parallell til de senere læstadianerne.

Hvilke indikasjoner finnes det så på at kolasamene som gruppe tilhørte de gammeltroende? Keilhau (1831:48-49) skriver:

Siden den nye Grænse-Traktat have Pasvig-Finnerne, saavel som Neidens noget mindre talrige Kolonie, deres Distrikt ganske paa norsk Grund; uagtet dette, og uagtet de indsee, hvor mild den norske Regjering er i Sammenligning med den rus-

siske, ville de dog ikke forlade deres gamle Herrer. Aarsagen er, at de holde meget strængt paa deres Religion, og frygte, sagde de, for at deres Börn skulle blive forførte til at gaae over til vor Kirke, hvis de skildte sig fra Rusland. De høre til Staroverskie ... udmerke sig især ved meget stræng Fasten, og der skal gives dem iblandt dem, som aldrig have nydt Kjödspiser. Et Fad eller en Skee, som tilhörer Bekjenderen af en anden Troe, beröre de ikke; Brændevin af hans Glas eller Bæger vise de dog sjelden tilbage. For deres stränge Levnet staae de i Stor Anseelse hos de övrige Russer. Staroverskierne havde isærdeleshed hjemme i Gouvernementet Archangel. En Præst fra Peisen forretter Gudstjenesten een eller to Gange aarlig i Kapellet ved Klöster-Elv; ved samme Leilighed fölger han gjerne med op til Vinterbyen, især for at drikke i Bryllupperne.

Hos Helland (1906:330-331) kan vi lese: "En stor del af de russiske finner [samer] hører til starovertsierne, et parti i den græske kirke, som oppstod, da patriarken Nikon af Moskva (1653-1667, +1681) reviderede de kirkelige böger. De nye böger antoges at indeholde ny lære, og et parti vægrede sig ved at antage dem, navnlig i det nordlige Rusland er disse starovertsier eller raskolniker, d.e. kjøttere, endnu udbredte. De staae hele timer foran sine helgenbillede og korsor sig osv."

Et annet sted hos Helland (1906:164) finner vi: "De [skoltesamene] overholder nøiaktig den græsk-katholske faste i al dens strenghed, spiser fisk og bröd hver onsdag og fredag samt til de bestemte fastetider før paaske, efter pintse, 14 dage af august og 6 uger i november og december maaneder. De indfinder sig regelmæssig i kirken ved gudstjenesterne, men synes godt om brændevin, som baade mænd og kvinder stundom kan nyde til stort overmaal."

Også Castrén (1852:130-131) omtaler de strenge fastene: "Också torde den Grekiska religionen i sin mon hafva bidragit till att vända Lapparnes håg åt detta yrke [fiske]. Ty då denna religions bekännare nästan halfva året måste umbära den slags föda, som Lappen kunnat erhålla från sin renhjord ... ."

Utsagnene om de strenge fastene kan gi støtte for at deler av kolasamene tilhørte de gammeltroende. Keilhaus observasjon av motvilje mot å bruke kjørel anvendt av personer av annen tro, kan også tilsi dette. Tilstedeværelsen av prester strider heller ikke mot en slik antagelse (jfr. popovcy). Det gjør derimot påstanden om samenes svakhet for alkohol. Og Castrén (1852:166-167) omtaler særskilt de gammeltroende uten å antyde at samene skulle tilhøre disse.

I det hele tatt er de opplysningene som framkommer, svært motstridende. Bereznikov, som var russisk konsul i Hammerfest, hevder (1897:34) at kolasamene var nidkjære russisk-ortodokse, mens andre kilder klager over samenes manglende vilje til å overholde de religiøse forskrifter.

Det er med utgangspunkt i kildene umulig å fastslå hvor stor del av kolasamene som var gammeltroende. Observatørene kan for eksempel delvis ha blandet sammen det Bereznikov kaller "nidkjær ortodoksi" med "gammeltro". Forfølgelsene av skismatikerne er også en tilslørende faktor, idet disse medførte at de måtte utøve sin religion i det skjulte. Men at det virkelig fantes gammeltroende blant samene, bør være hevet over enhver tvil. Det er nemlig en naturlig følge av Pomor'e-området sentrale betydning for skismatikerne. Det finnes for eksempel ingen rimelig grunn til å tvile på Itkonen (1920:47) når han skriver: "Från denna tid [begynnelsen av 1800-tallet] bör i fråga om kolonisationshistorien nämnas, att en grupp "gammaltroende" ryssar flyttade til Ponoj, där de trivdes så väl, att de småningom h.o.h. i sig upptogo de lappska inbyggarna."

Det er heller ikke umulig at den offisielle kirkes framstøt for å kristne samene i slutten av forrige århundre (jfr. foregående kapittel) snarere betydde at de skulle vendes bort fra "gammeltro". De gammeltroende var jo en fare for statsmakten, representert ved den offisielle kirke (jfr. de gammeltroendes opposisjon til sentrale direktiver). Det at klosteret i Pečenga i 1886 ble gjenreist på det opprinnelige

sted, kan støtte en slik antagelse. Det heter seg nemlig at klosteret i Pečenga ble oppført for å motarbeide katolikker, lutheranere og russiske sekter og innføre den ortodokse lære blant samene (Engelhardt sitert etter Helland 1906:329-330).

Nyere kilder sier ingenting om kolasamenes forhold til religionen i våre dager. En får derfor gå ut fra at det er som ellers i Russland: Den russisk-ortodokse kirke står sterkest blant de eldre generasjoner, særlig blant kvinnene. Generasjonene etter revolusjonen har fått en ateistisk oppdragelse og er preget av dette. Men også hos dem er det bevart en mengde tradisjoner med religiøs bakgrunn, for eksempel begravelsskikkene, ikke minst fordi det å være russisk-ortodoks alltid har vært forbundet med den nasjonale identitetsfølelsen.

KAPITTEL 5: KOLASAMENE SKILDRET AV ULIKE OBSERVATØRER

I årenes løp er det skrevet flere beretninger om samene på Kolahalvøya. Både utseende og karakter er blitt detaljert beskrevet av mer eller mindre seriøse forskere og reisende, og enkelte av disse skildringene har nok tjent til å gi folk flest et noe merkelig bilde av det samiske folk. De formidler ikke alltid objektiv kunnskap, idet observatørene som oftest var personer som ikke hadde den nødvendige kjennskap til samisk tenkemåte, verdier og språk. Derfor var de heller ikke i stand til å tolke sine observasjoner i overensstemmelse med disse. Vi, leserne, blir snarere utsatt for en "verfremdungseffekt" der alt blir sett utenfra - med en uforståendes øyne. På den måten blir samisk liv svært merkelig og fremmedartet. Skildringene sier derfor i grunnen mer om den enkelte forfatters personlige holdninger og fordommer og om kultursynet i den tiden de ble skrevet.

Ytre kjennetegn

Detaljerte beskrivelser av kolasamenes utseende finnes for det meste i eldre litteratur. Dette henger nok sammen med tidligere tiders store interesse for "skallemåling", et utslag av Linnés raseinndeling (Klausen 1970:24). Forfatterne tar alle som én utgangspunkt i skjønnhetsidealene i egen kultur (her: russisk utseende, dvs. høy, kraftig, blåøyd, - lys i hud og hår), og så blir de ytre kjennetegn som den enkelte regner for typisk samiske, vurdert i forhold til dette idealet. I de fleste skildringene tilfredsstiller ikke samene de oppsatte krav, og det er tydelig at flere av forfatterne rett og slett finner samene lite vakre. I et sentralt russisk oppslagsverk fra 1903 (Bol'shaja énciklopedija 1903) under oppslagsordet "lapper" finner vi t.o.m. følgende beskrivelse, som snarere får leserne til å forestille seg en slags apelignende vesener enn vanlige mennesker: "Lappene er svært små av vekst (nesten dverger), gjennomsnittshøyden for menn er 1,53m og for kvinner 1,47m, de har korte bein og forholdsvis lange armer, bredt ansikt,

utstående kinnbein, bred nese og munn, smale øyne. Håret er vanligvis mørkebrunt, huden gulbrun. Deres intellektuelle utvikling er ikke høy, ..."

S. V. Maksimov (1890:218) skriver:

Den kortvokste lappen skiller seg tydelig ut, med hele sitt ytre er han forskjellig fra russerne i nabolaget. Det glinsende svarte håret minner om bust, og det virker som om det er umulig å få det til å ligge glatt inntil hodet. Det henger i ujevne tjafer over pannen. Under pannen titter de små, som oftest brune øynene fram, trege og uttrykksløse. De litt utstående kinnbeina og fasongen på munnen gir lappen en viss likhet med samojeden, hvis bare alle lappens trekk hadde vært mindre avrundede, hvis bare øynene hadde vært smalere og den mørke ansiktsfargen sterkere.

Lappen danner i så måte en slags overgang fra en innfødt stamme til russerne... . Men samtidig som lappen i sammenligning med samojeden er betydelig høyere, mindre bredskuldret og undersetsig, så er han på langt nær nådd opp til russerne, blant hvilke man kan treffe på ekte kraftkarer og skjønnheter.

Presten Meletiev har gitt flere skildringer av folkelivet på Kolahalvøya, spesielt av samisk liv og hverdag. I en av disse beskriver han et møte mellom en russisk pomor⁵ og en same, Feodot (Meletiev 1910b:14-15). Etter at han først har fremhevet at samer er nærmest for et barn å regne ("... i alle lappens bevegelser og i stemmen hans var en naiv og barnslig glede"), går han over til å sammenligne pomorens og samens utseende: "Med sitt kjøttfulle, oppblåste ansikt, sin tykke hals og sitt kraftige bryst lignet pomoren et sterkt og kraftig dyr, mens Feodot som stod foran han, syntes

-----
⁵Pomorer: Betegnelsen på etterkommerne av de gamle russiske kolonistene (hovedsakelig fra Novgorodområdet) som fra det 12. til det 18. årh. bodde på sørvest- og sørøstkysten av Kvitsjøen (Pomor'e og Letnij-kysten). Iblant kalles hele befolkningen ved kysten av Kvitsjøen og Barentshavet for pomorer, både kolonistene ved Pomor'e og Letnij-kysten, og folk som stammer fra andre deler av Russland. Pomorene var fra gammelt av beskjeftiget med jakt på sjøpattedyr, fiske, handel og skipsbygging (Bol'saja sovetskaja enciklopedija 1975).

skral, med utseende som en gammel mann, og ynkelig med sitt vanstelte skabbete hode, sin beinete kropp og grisne, karikerte hårstrå i stedet for barter."

Disse tre beskrivelsene tjener til å gi leserne, i særlig grad dem som aldri har sett en same, et svært stereotyp bilde av samenes ytre. Det er verdt å merke seg at de adjektivene som er brukt for å betegne dette ytre, er svært negativt ladede og vil snarere fremkalle hos leserne en forestilling om heslighet enn en visjon om noe vakkert. Hos Meletiev kommer kontrasten tydelig til uttrykk, idet den livskraftige russeren blir stilt opp mot den etter Meletievs mening ynkelige samer.

Men ser vi etter hos andre forfattere, kommer det fram at disse generaliseringene ikke er helt i overensstemmelse med virkeligheten. Den russiske skribenten Prišvin, som så samer for første gang i 1907, skriver (sitert etter Kiselöv & Kiselöva 1979:17): "Lappene er en stamme som er glemt av den siviliserte verden. Om dem fortalte man i Europa for ikke så svært lenge siden (i slutten av det 18. århundre) de frykteligste historier. Lærde måtte dementere den alminnelige oppfatning om at lappenes kropp var dekket av langt, lurvete, stivt hår, at de var enøyde og at de forflyttet seg fra sted til sted med reinen sin som skyer." Han minner videre om den lange og latterlige diskusjonen blant pseudointellektuelle om samene var mørke eller lyse. En person traff en mørkhåret same og kalte alle mørke, mens en annen traff på en blond og kalte alle lyse.

Også Meletiev møtte samer som ikke svarte helt til det bildet som tidligere er gitt, men som var mer i overensstemmelse med det russiske skjønnhetsideal. Han bemerker (1910d:292): "Blant de såkalte Ter-lappene, som bor på den østlige delen av Kolahalvøya og tilhører kirkeforsamlingen i Ponoj, treffer man på personer som er høye av vekst. Er ikke mon dette et resultat av blanding med den russiske befolkningen?"

Nordmannen Keilhau, som i 1827 og i 1828 foretok reiser blant annet i Vest- og Øst-Finnmark, sammenligner de norske flyttsamene, som han tydeligvis har en negativ holdning til, og de russiske samene (Keilhau 1831:49-50):

Disse tvende Lappe-stammer ere i mange Henseender forskjelligere. De russiske Lapper blandedes i det 13de Seculum med Kareler, hvorved Sproget efterhaanden er bleven meget forskjelligt fra det hos os saakaldte Finske. Denne Blanding har ogsaa frembragt en større Lighed mellom Russefinnerne og de øvrige Beboere af det archangelske Gouvernement, eller med Russerne i Almindelighed, saaledes at deres Physiognomie og Klædedragt i mange stykker er mere russisk enn lappisk. De have mere Skjæg end de ublandede Lapper, og lade det ofte voxte paa Hagespidsen og over Læberne; istedet for Lappernes stive Bælte, bære de omkring Livet et ziirligen lagt Skjærf af grønt og bruunt uldent Tøi, hvilket ikke bidrager lidet til at understøtte det raske Sving, som man bemerker i deres Holdning, og som udmerker dem så fordeelaktigen fremfor de norske Finner.

Selv om både Meletiev og Keilhau mener at et utseende avvikende fra det stereotype bildet som er blitt gitt, skyldes blanding med andre folkeslag, vitner det likevel om at det blant samene, såvel som blant nordmenn og russere, finnes forskjellige typer. De tidligere nevnte generaliseringene må være foretatt på et forholdsvis spinkelt grunnlag og tjente vel helst til å forsterke forestillingen om at samene var nesten som rare dyr og til å utdype forskjellen mellom samene og menneskene i den såkalt siviliserte verden.

Karakter og moral

Samenes karakter er blitt beskrevet av såvel fastboende som tilreisende til Kolahalvøya. Disse to gruppene hadde ofte et noe ulikt syn på samenes karakter (Glavnoe Gidrografičeskoe Upravlenie Morskogo Ministerstva 1909:73). Charuzin forklarer dette med at disse gruppene hadde ulike interesser i forhold til samene. De fastboende hadde handelssamkvem med dem, og Charuzin mener at de av den grunn ikke var i stand til å være helt objektive i sitt syn. En tilfeldig reisende, derimot, hadde ikke slike lokale in-

teresser og var derfor i stand til å vise større objektivitet. Charuzin sammenfatter de to gruppernes meninger og samholder dem med egne observasjoner. Han gir følgende karakteristik (1890:63): "... han [samen] er av natur blyg, ærlig, snill, godtroende, glad, skjønt litt sta; på grunn av sitt forhold til naboene og deres fordervende innflytelse er han tilbøyelig til bedrag i handel, til fyll og delvis til tyveri, det siste bare i de sjeldne tilfeller der det finnes helt demoraliserte lapper. Ellers kan det generelt sies at lappene er fromme, gudfryktige, lettrørte og overtroiske, men redsel for ånder og gjengangere finnes ikke hos dem. De er fredselkende, i det hele tatt ikke krigerske, bundet til sitt fedreland og holder ikke ut å leve utenfor det."

Charuzins karakteristik blir bekreftet av en rekke iakttagere, selv om Maksimov (1890:226) påpeker at pomorene gav uttrykk for et dobbeltsyn. På den ene side gjenspeilte deres oppførsel mistro ("... lappen er tilbøyelig til drap, og man må ikke stole på lappens gjestfrihet når man er alene uten våpen og følgesvenner,... en pomor forsvant sporløst. ... han ble drept av lappene bare fordi han hadde mye penger på seg."). På den annen side og helt i motsetning til denne mistroen stolte pomorene så mye på samene at de overlot til dem å passe redskaper og lignende når de forlot Kolahalvøya etter endt sesong.

Men ellers har de fleste bare positive ting å si om samene og deres forhold til omverdenen. I sin historiske oversikt over utviklingen på Kolahalvøya skriver Ušakov (1972:221) at forholdet mellom vanlige russere og samene var godt: "Vanlige russere forholdt seg med respekt og kjærlighet til de godhjertede, fredselkende, uegennyttige og alltid gjestfrie samene. De verdsatte samenes høye moralske kvaliteter, deres enestående ærlighet, arbeidsomhet, medfølelse, troskap."

Også Maksimov (1890:225) bemerker dette: "Forholdet mellom lappene og russerne ånder av den samme mildhet og har den samme fredselkende karakter som samojedenes forhold til syrjenerne." I et oppslagsverk heter det at lappene er et folk som er rolig, blygt, ærlig, gladlynt, gjestfritt, mildt i familielivet, medlidende med de fattige og ærbødige mot de gamle (Brokgrauz & Efron, sitert etter Kiselëv & Kiselëva 1979:19), og Meletiev (1910d:299-300) skriver: "Av karakter er lappene beskjedne, fredselkende, saktmodige, godtroende og lydige. De er svært glade i barna sine, som de aldri straffer. Jeg hørte ikke en gang at foreldrene snakket hardt til barna."

Flere forfattere har observert at de samiske kvinnene er spesielt lettskremte (Georgi 1776:4, Castrén 1852:135, Maksimov 1890:224). Maksimov (1890:228) omtaler dessuten spesielt samekvinnenes karakter. De er kyske, arbeidsomme og huslige. Takket være disse dydene blir også barna oppdratt til en viss patriarkalsk renhet i sinnelaget. Castrén (1852:137-139) gir forøvrig en meget spesiell skildring av de russiske samenes lynne:

Det Lappska lynnet är sig temligen lika öfverallt; det är att liknas vid en bäck, hvars bölja flyter fram så sakta, att man knappt märker, om den ens rör sig. Ställer sig något större hinder i bäckens väg, så böjer den sig vackert åt sidan, men kommer ändock slutligen till målet. Så är ock Lappens lynne: stilla, fredligt, eftergifvande. Frid är hans valspråk; om frid är hans första fråga, frid är hans afskedshelsing, frid är hans allt. Friden älskar han som modern det barn, hon närt vid sin egen barm. ... Han fordrar blott, såsom et oundvikligt vilkor för sin trefnad, att icke blifva störd i njutningen af sitt lilla, icke rubbad i sina gamla sedvanor eller på något sätt ofredad. Den misgynnsamma naturen drifver honom ofta till arbete och rörlighet, men dessemellan öfverlåter han sig gerna åt et makligt, eller, efter hans egen terminologi, fredligt lif. Han älskar icke vidtutseende planer, kloka beräkningar eller någon slags utåt rigtad verksamhet, utan lefver helst försänkt i en stilla begrundning öfver religiösa föremål eller andra ämnen, som förefinnas i hans lilla verld. ... Likasom Lappen besitter också Finnen i grunden samma lugna, fridfulla, fördragsamma väsen. Äfven han väker gerna undan, så länge det blott är fråga om en småsak; men gäller det i hans tanka vigtig angelägenhet, då är han en hjelte. På samma sätt eggas Lappen stundom till en ytterligt envis ansträngning, men förlorar lätt den lugna sansen, som sellan

Öfverger hans mannligare broder - Finnen. Den inåtvända själsverksamheten, den lugna meditationen är äfven gemensam för dem begge, men den är dock hos Lappen mera dvergartad än hos Finnen. I djupet af det slutna lynnet döljer sig hos dem hvardera en viss grad af slughet ock aktsamhet eller misstänksamhet - karaktersdrag, hvilka dock i vida högre grad tillhöra Lappen än Finnen. Vidare hafva äfven Lapparna sin dryga del af det sorgsna lynne, som karakteriserar Finnarne och den Finska stammen öfverhufud, men den djupa sorg, som skoningslöst tär på sin egen mærg, och blifvit räknad till den "Finska heroismen", denna sorg torde ej höra till det Lappska lynnet. Det är under karakteren af ett yttre betryck, som Lappens sorgsna sinne vanligen framträder. Öfverhufvud synes det, som skulle Lappen vara Finnens svagare broder, eller såsom hade han ärftt mera af sin moder, Finnen deremot mera af sin fader. [!]

Men til tross for alle disse stort sett positive skussmål, er flere forfattere enige om at det forekom enkelte brister i samenes karakter. De var ikke flinke nok til å overholde de kirkelige forskrifter. Meletiev (1910d:297) sier om dette: "Ifølge presten Konstantin Ščekoldin, som hele livet virket blant lappene i grensetraktene til Norge, var lappekjennene beskjefteget med å skaffe til veie vedforråd tilmed på første dag av den hellige påsken, og bare takket være hans formaning la de av seg sin vane. Men allerede nå følger de ikke lenger hans forskrifter i de store høytidene."

Også Castrén syntes at samene ikke var religiøse nok og påpeker (1852:133): "I religiøst hånseende befinna de sig på en låg ståndpunkt. ... Sabbaten blir således icke helgad af dem annorlunda, än som én hvilodag."

Samene må ha forskrekket de geistlige med sin tale, for Meletiev (1910d:301) skriver følgende: "Tidligere var uanstendig snakk i så høy grad utbredt blant lappene i Songel'skij-pogosten at tilmed jenter, kvinner og barn ikke skammet seg over hva de sa."

Som tidligere bemerket, har flere observert en viss tilbøyelighet til tyveri blant samene. Charuzin tillegger dette dårlig innflytelse fra naboene, og det gjør også Meletiev (1910d:299-300): "Annen manns eiendom rører ikke

lappene i det hele tatt, selv om man i den siste tiden er begynt å merke reintyverier blant dem, helt sikkert under innflytelse av syrjenerne [komiene]. For de som bedriver reintyverier, bor nemlig ikke i pogostene med de andre lappene, men skjuler seg et eller annet sted bak den finske eller norske grensen langt borte fra sine stammefrender."

Men den største svakheten viste samene i forholdet til alkohol. Dette har de fleste tilreisende lagt merke til. Vize (1911:482) sier det slik: "Jeg mintes at allerede i landsbyen Umba hadde pomorene advart meg mot denne merkelige staheten som lappene av og til utviser, og som ingen bønner, ingen løfter om penger kan overvinne. Bare ett middel er lappene ute av stand til å motstå: vodka."

Meletiev (1910d:301) finner tilstandene forferdelige, for tilmed kvinner og halvvoksne barn var drikkfeldige. Men han unnlater ikke å påpeke at denne svakheten ble utnyttet av handelsmenn, som fikk samenes varer så å si gratis ved først å skjenke dem fulle (Meletiev 1910d:299). Ušakov (1972:221) skriver om dette: "Russiske handelsmenn og ågerkarler som utnyttet samenes tillitsfullhet og godhet, lurte dem ofte. Således, mens de kjøpte opp varene deres, trakterte de vanligvis samene med rusdrikker, tobakk, gav kvinnene og døtrene øreringer, ringer, bånd og andre billige smykker. Til gjengjeld satte samene ned prisen på varene sine og leverte oppkjøperne en gevinst mange ganger verdien av gavene hans." Til tross for dette sier Ušakov et annet sted (1972:37) at naboskapet og den stadige omgang med den russiske befolkning har hatt en progressiv innflytelse på utviklingen av det samiske samfunn. Her er han sterkt i uoverensstemmelse med noen av dem som besøkte samene før revolusjonen. Maksimov (1890:232) skriver for eksempel: "Blant annet finnes det ikke en eneste som kan skrive og lese blant dem [samene], alle uten unntak er henfalne til sterke drikker, som har gjort dem mye skade, og kommer til å gjøre dem mye mer hvis man ikke finner en frelsende hånd, hvis de ikke får lære å lese og skrive og finner ærlig

vennlighet og god oppmerksomhet. Det håp som ligger hos russerne i nabolaget, er i dette tilfellet tvilsomt og dårlig."

Meletiv (1910d:300) nevner den dårlige innflytelse nordmenn og finner hadde:

... omkring dem [samene] bosetter det seg nå folk som har en annen trosskjennelse. De er av finsk og norsk opprinnelse og benytter seg av den frie flyttingen i russisk Lappland. Disse elementene har dårlig innflytelse på samene. Av uforskammetheten og en viss utfordrende bruk av vodka, og av oppførselen i nærvær av russiske embedsmenn, kan man straks forstå at det i lappenes miljø har trengt inn en lutheraner av norsk eller finsk opprinnelse. Etter å ha blitt russisk kolonist er han blitt fri fra alle forpliktelser på sitt nye bosted. I det hele tatt er det nødvendig med vakthold på grensen.

Også Castrén (1852:139) så med skepsis på den nære kontakten med andre folkeslag i området: "Handelsanden samt den tæta beröringen med Ryssar och Karelare har tjenat till att bringa dem ur sitt naturliga oskuldstillstånd. ... framför allt har den Ryska national-karakteren intryckt omisskänneliga spår i det Lappska lynnet."

Generell mistro

De fleste av de forfatterne som har beskrevet samenes liv, er eksponenter for et "vurderende" eller "verdiorientert" kultursyn. Kulturen er de verdier som skapes i samfunnet. Et folk kan ha kultur eller mangle kultur. Kulturfolk blir stilt opp mot naturfolk, barbarer etc. Man deler folks kulturer inn i høyere og lavere trinn ut fra subjektiv verdiorientering. I praksis var utgangspunktet at den europeiske kultur stod øverst på skalaen, og jo nærmere et folks kultur stod dette idealet, jo mer sivilisert ble det regnet for å være. Det må understrekes at denne måten å vurdere fremmede kulturer på slett ikke er enestående for russiske forskere/skribenter, men har vært et felles trekk for forskere fra den såkalt siviliserte verden gjennom lange tider. Og selv om vitenskapen etter hvert har forlatt dette

kultursynet, lever det fortsatt i beste velgående. Gode eksempler er de meget "populære" vitser om de nordlige folkeslag (čukčer etc.) i dagens Sovjet og "pakkis-vitser" i Norge.

Dette etnosentriske syn kan tydelig merkes i beskrivelsene av samenes ytre, der skjønnhet blir sett i forhold til det russiske ideal, men det kommer også til uttrykk på andre områder. I tidlige russiske beretninger om "de lappiske stammer" heter det at samene lever som ville: de har ikke hytter, ikke kirker, bosetter seg i steinkløyter og ernærer seg bare på animalsk føde - ville dyr og fugler og saltvannsfisk. De anvender verken brød eller grønnsaker, og som klær for dem tjener reinsdyrskinn (Ušakov 1972:22). Den norske erkebiskop Erik Walkendorf skriver ca. 1520 om samene (sitert etter Helland 1906:324): "Et land, som heder Trenes (Kolahalvøen), fuldt af tætte skoge, grændser i øst til Finmarken; det beboes af vilde mennesker, som (i fornuftens brug) ikke skiller sig meget fra aber. De tilbeder guder og betaler skat til Norges konge, Sveriges konge og Ruslands keiser. De kjender ikke faste huse, men bruger telte, saa snart som de skifter plads; derfor søger de altid nye sæder, efterhvert som der mængde eller mangel af vilde dyr, af hvis raa kjød de lever. De klæder sig i skindet af de tagne dyr."⁶ Det blir her i det hele tatt ikke vurdert i hvilken grad ulike måter å organisere livet på avhenger av geografiske, klimatiske og materielle forhold.

For samenes tradisjonelle boliger blir det utvist stor forakt. De blir stort sett beskrevet som skitne og røykfylte (Meletiev 1910d:291, Kozmin 1912:6, Ušakov 1972:219). Den personlige hygiene var det også så som så med ifølge russiske kilder. Etter at det ble opprettet skoleinternater for samene omkring 1930, fikk russerne følgende problem å

-----
⁶Helland (1906:324) bemerker: "Medens de østlige finner paa Kolahalvøen af erkebiskop Erik Walkendorf ca. 1520 betegnes som vilde, regnede russerne ifølge Heberstein netop de vestlige finner vestenfor Tromsø for vilde finner."

stri med (KNA 1934:8): "Den første tiden var samene blyge i det nye miljøet, la seg med ulyst til å sove i senger, idet de foretrakk å bre ut sin tul (sengetøy av reinskinn) på golvet. Det var svært vanskelig i begynnelsen å overtale dem til å gå i badstu, men nå går de med glede i badstu hver sjettede dag. Til poliklinikken måtte man sende dem med følge - de var redde, men nå får ungdommen plombert tennene." Kiselëv og Kiselëva berører også dette emnet. De skriver (1979:127): "Som kjent ble det allerede i 20-årene opprettet internater ved skolene for barna til nomadene, som befant seg på tundraen. ... Der lærte de samiske barna å vaske seg daglig, pusse tennene, sitte ved bordet, sove i senger, arbeide med bøker. Oppdragersken i førkrigsinternatet, N.A. Rogozina, husker at samebarna ikke ville spise semuljegrøt, ikke likte suppe med svinekjøtt, foretrakk fisk framfor poteter. Det var også nødvendig for dem å vende seg til ny mat."

Det kan virke som om det var om å gjøre å gi samene et negativt forhold til egen kultur. Denne strofen fra en samesang skrevet i sovjettiden, taler sitt tydelige språk: "Vi arbeider på kollektivbruket, går på skole og skal leve som kulturmennesker, noe vi ikke gjorde tidligere."

Det framgår av disse uttalelsene at det ikke ble utvist noen særlig forståelse for samiske tradisjoner og reaksjonsmønstre. Det er tydelig at forfatterne anser sin egen kultur som langt overlegen, og at de mener at alle problemer vil bli løst hvis bare samene overtar denne. Men etter som årene har gått, har det vist seg at russerne (og andre europeere) egentlig ikke hadde så god grunn til å føle seg overlegne på alle områder. Sin vitenskap til tross, var de nemlig på enkelte områder i like stor grad offer for overtro som de antatt mer naive samene. Maksimov er en god illustrasjon på dette. Han skriver nemlig følgende (1890:231):

Etter å ha berørt [samenes] overtro, er det nok å minne om den forestillingen (en av de halvville lappenes mange fordommer) de har om nordlyset. Etter deres mening er det sjelene til døde slektninger som går over himmelen; noen

lappekvinne gjenkjenner tilmed i nordlyset sine ektemenn, fedre, brødre og venner. De som er enda mer overtroiske og besitter den minste grad av antennbar fantasi, ser i nordlyset onde ånder; men opplyste russere, som har visdom fra bøkene, har vendt seg til å tilskrive nordlysets lekrefleksen på himmelen av en utallig mengde sild, som utfører sine polare vandringer. [!]

Det offisielle kultursyn i dagens Sovjet

Hvis en skal være i stand til å tolke de ulike uttalelsene tilnærmet slik de var ment, må en ha klart for seg hvilket kultursyn som var rådende da de ble skrevet. Det "vurderende" eller "verdiorienterte" kultursyn er allerede omtalt. Det er også nevnt at dette kultursynet var vanligst tidligere (før det 20 årh.). I vårt århundre er det kommet en reaksjon mot dette kultursynet, spesielt i Vesten. Allerede på 1800-tallet var man gått bort fra å dele folk i kulturfolk og naturfolk. Kultur ble et universelt fenomen, og nå sluttet man også å gradere kulturene. Men i Russland, senere i Sovjetunionen, beholdt man et evolusjonistisk syn på kulturutviklingen, dvs. man fortsatte å klassifisere kulturene i høyere og lavere og satte opp skjemaer for historisk utvikling (Eidlitz 1979:18).

Etter 1929 er det utviklet en egen etnografisk skole i Sovjetunionen - sovjetetnografien. Et av målene for sovjetetnografene er å finne de beste metodene for å innlemme de nordlige folkeslagene i det sovjetiske systemet. De ser det som en viktig oppgave å studere folks historie. Ved å vise utbyttingen unngår man å forherlige fortiden, og dette skal igjen motvirke nasjonalisme og borgerlig ideologi. Kultursynet er "ikke-vurderende" og evolusjonistisk til forskjell fra det vestlige "beskrivende" kultursyn.⁷

-----
⁷Beskrivende kultursyn: Alle kulturer er likeverdige. Forskeren er opptatt av kulturelle forskjeller, ikke først og fremst av kulturelle vurderinger (Klausen 1970:10).

Den marxistisk-leninistiske filosofien og metodikken ligger til grunn, og det bygger på den historiske materialismens oppfatning av samfunnsutviklingen. På samme måte som det finnes materiell og åndelig produksjon, finnes det også materiell og åndelig kultur.⁸

En milepæl for det vitenskapelige kultursynet i Sovjetunionen er Makarjans arbeider fra 1969 og 1970. Makarjan sier at "kultur" ikke er ett begrep, men tre: 1) Kultur som almensosiologisk begrep (kultur som en spesiell foreteelse i virkeligheten), 2) kultur som lokal kultur (f.eks. samisk kultur, vesteuropeisk kultur) og 3) kultur som generell kulturtype (f.eks. ursamfunnets kultur, den sosialistiske kultur).

"Lokal kultur" er et begrep som brukes for å få fram det individuelle og spesielle i de historiske prosessene i tid og rom. "Generell kulturtype" er et begrep som brukes for å få fram det almenne - det generelle i de historiske prosessene, idet man ser bort fra de konkrete rom- og tidsforholdene (Eidlitz 1979:6-36). Det er med bakgrunn i dette samtidige sovjetiske forskeres uttalelser må vurderes.

Ikke sjelden finner vi hos sovjetiske forskere uttalelser om samenes lave utviklingsnivå før revolusjonen. I innledningen til en bok om folkene i de europeiske deler av SSSR (Narody evropejskoj časti SSSR 1964:5) blir for eksempel latviere og samer stilt opp mot hverandre som to ytterpunkter i utviklingen: "Hvis for eksempel latvierne allerede befant seg på det kapitalistiske stadium, var det hos samene fremdeles bevart trekk fra ursamfunnet." Ušakov skriver (1972:36): "Før russerne kom til Kolahalvøya befant urbefolkningen - samene - seg på et lavt utviklingstrinn." Kiselëv og Kiselëva (1979:19) uttaler: "Samenes situasjon

-----
⁸Materiell kultur: Det som har med menneskenes praktiske eksistens å gjøre, dvs. arbeidsredskaper, klær, bosteder etc.

Åndelig kultur: Den totale sum av de forestillinger, idéer, lærer, teorier som utgjør samfunnets åndelige rikdom.

før Oktoberrevolusjonen karakteriseres av en altomfattende tilbakeliggenhet, både med hensyn til ideologi og økonomiske og samfunnsmessige forhold." Også Kert (1969:143) nevner at samene tidligere befant seg på et lavt samfunnsnivå.

Disse uttalelsene synes ved første øyekast å være svært så negative til det tradisjonelle samiske samfunn, og det er selvfølgelig fullt ut mulig at forfatterne virkelig er negative. Men det er mer sannsynlig at de ikke sier noe som helst om den samiske kultur som sådan, og at det bare dreier seg om en rent teknisk klassifisering, der produktivkref-tenes stilling og de sosio-økonomiske forhold er avgjørende. Ifølge den historiske materialismen står ursamfunnet på bunnen av utviklingsskalaen og det kommunistiske samfunn på toppen.

Ušakovs tilsynelatende selvmotsigelse (jfr. s.49) må også sees i sammenheng med sovjetetnografien. Som nevnt er én av oppgavene å tegne et dystert bilde av et folks fortid. På den annen side ser sovjetetnografene den russiske kolo-nialiseringen som positiv til tross for fortregelse og utbygging, fordi blant annet samene på den måten kom i kontakt med en "høyere" kultur (generell kulturtype) - den russiske og ble påvirket av denne (Eidlitz 1979:58).

Sitatet fra samesangen (jfr. s.52) kan etter min mening ikke forklares ut fra sovjetetnografien, hvordan man enn ser det. Den gir tydelig uttrykk for et verdiorientert kultursyn og har en klart negativ holdning til det tradisjonelt samiske.

Det er selvfølgelig på sin plass å diskutere om ikke sov-jetetnografien i seg selv er etnosentrisk, men den dis-kusjonen går langt ut over intensjonen med mitt arbeid.

Det kan også virke som om synet på minoritetene er i ferd med å endre seg i Sovjetunionen. Kiselëv og Kiselëva (1979:142) synes nemlig helt på linje med vestlige sam-funnsforskere når de tar et aldri så lite oppgjør med det

som tidligere er blitt gjort for de sovjetiske samene: "Årsakene til at det ennå finnes en rekke uløste samiske problem, er mange, og det er fullt ut mulig at de er forbundet med uholdbare og feilaktige vurderinger av tundra-befolkningens behov. Ikke minst rolle har den manglende forståelse for samenes, komienes og nentsenes psykologi spilt. Ved gjennomføringen av nasjonalpolitikken har man til nå vist manglende forståelse for særegenhetene og ignorert nasjonale tradisjoner og skikker og overfladisk bedømt tapet av morsmålet."

Dette er interessante tanker, og det er nok ikke tilfeldig at det nettopp i disse dager er blitt lagd en ny abc-bok på samisk.

KAPITTEL 6: KOLASAMENES NÆRINGSGRUNNLAG

Kolasamenes næringsgrunnlag har gjennomgått store forandringer i løpet av noen hundre år. Det som blir betraktet som den typisk samiske næringsvei, reindriften, fikk ikke virkelig stor betydning før i slutten av forrige århundre. Like til annen halvdel av det 17. århundret holdt samene rein kun for transportformål (Ušakov 1972:100). Etter den tid utviklet reindriften seg under påvirkning av forskjellige ytre faktorer til å bli eneste viktige næringsvei for samene.

Tradisjonelle næringsveier

Gjennom hundreder av år har samene på Kolahalvøya ført et halvnomadisk liv. Flyttingen ble bestemt av de viktigste næringsveiene, som fra gammelt av var jakt og fiske. Aktivitetene foregikk til forskjellige årstider og innvirket på hele livsmønsteret. Om vinteren var samene fastboende. Da bodde de i det indre av Kola i noen små landsbyer, som på russisk kaltes pogóster (pogost=siida). De nyere pogostene er fra annen halvdel av det 16. århundret (Luk'jančenko 1971:84). Pogostene hadde faste navn, men beliggenheten var ikke konstant. Til hver pogost hørte det et avgrenset territorium (siida-område), der medlemmer av andre pogoster ikke hadde lov til å drive jakt eller fiske (Ušakov 1972:99).

Samene bodde i pogostene fra november/desember til april/mai. Deretter forlot de pogostene, og de forskjellige familiene spredte seg over siida-området for å drive fiske, som var den betydeligste næringsveien om sommeren. Med utgangspunkt i sommerfisket kan en dele samene i to forskjellige grupper. Den første gruppen holdt seg i det indre av Kolahalvøya hele året. Den andre gruppen trakk ut til kysten om sommeren (Luk'jančenko 1971:53, Ušakov 1972:214).

Medlemmene av den første gruppen oppholdt seg som nevnt i det indre av Kolahalvøya hele året. Her var de i lang tid det eneste folkeslaget. De livnærte seg ved innsjø- og elvefiske, og hver familie hadde sine faste fiskeplasser. Fra tidlig om våren til sent på høsten flyttet de fra plass til plass, og de bodde i telt. En del av disse samene drev også på helårsbasis skysstasjoner mellom byene Kola og Kandalakša. Den første stasjonen lå på sørbredden av innsjøen Imandra, og den var vanligvis de reisendes første møte med Sameland.

Den andre gruppen kan vi kalle for kystsamer. De hadde i motsetning til den første gruppen også sommerpogoster (Luk'jančenko 1971:85), og store deler av sommeren var de opptatt med sjøfiske etter torsk og lodde. De drev også laksefiske ved elvemunningene. Fisket i sjøen og elvene gav grunnlag for handel med andre folkeslag, spesielt med russerne, som konkurrerte med samene innen samme næringsgren. For at det hele skulle bli lønnsomt, måtte samene benytte seg av samme slags redskaper som russerne. Disse krevde kapital og satte ofte samene i et avhengighetsforhold til de lokale kjøpmenn.

I slutten av august forlot samene kystområdet for å drive innsjøfiske. Dette var de opptatt med til det igjen ble tid til å dra til vinterpogostene.

Den viktigste næringsveien om vinteren hadde fra gammelt av vært jakt, blant annet på rein. Jakten skaffet samene kjøtt og skinn til klær og andre formål. Skinn og huder var for eksempel viktige handelsvarer, som kunne byttes mot varer som opprinnelig ikke fantes på Kolahalvøya. Utstyret som trengtes til jakt, var i motsetning til fiskeutstyret (dette gjelder særlig kystsamene) lite kapitalkrevende. Det bestod stort sett av ting som fantes i et hvert samisk hjem - ski, kastespyd, pil og bue og snarer. Derfor kunne samene ved skinnhandel skaffe seg et økonomisk overskudd.

I midten av det 17. århundret begynte de å ta i bruk børser til jakten. Men både bly og krutt var dyrt. Derfor var overgangen fra de tradisjonelle våpen til de nye langsom. Henimot midten av det 18. århundret var imidlertid de gamle våpen så å si forsvunnet fullstendig (Ušakov 1972:105).

Fra begynnelsen av det 19. århundret mistet jakten sin betydning som inntektskilde. På grunn av for hard beskatning av villdyrbestanden var nemlig flere av dyreartene i ferd med å bli utryddet (f.eks. elg og bever), og villreinbestanden var også blitt sterkt redusert. Samene hadde allerede i annen halvdel av det 17. århundret begynt å holde flere rein enn dem som trengtes til transportformål, for på en lettere måte å skaffe seg forskjellige næringsmidler. Nå ble de tvunget til i langt større grad å satse på reinhold.

Kolasamenes reindrif var fra begynnelsen av ikke intensiv. Flokkene deres var aldri særlig store, og reinen var nærmest halvwill. Om vinteren gikk den på beite i nærheten av pogostene. En gjeter med hunder holdt oppsyn med den, men ellers forårsaket den ikke nevneverdig bry. Beite fant reinen under snøen, så derfor hadde samene god tid til å holde på med andre aktiviteter på denne årstiden. Etter kalvingen i mai ble kalvene merket og reinen overlatt til seg selv på sommerbeitene. Sommerbeitene var ofte på øyer, da dette lettet arbeidet med å samle reinen igjen når det var tid for å vende tilbake til vinterkvarterene. Reindriften var ikke kommersiell, men en del av naturalhusholdningen.

Det har vært uenighet blant forskere om betydningen av reinholdet. Hallström (1912:246, 255-256) mener at reindriften har vært en av samenes hovednæringer helt fra gammelt av, og at den har hatt stor innflytelse på kolasamenes liv, ikke bare økonomisk, men også moralsk. Hvis en same mistet sine rein, mistet han også sin anseelse.

Charuzin (1890:104, 108, 113) setter fiske på første plass, reindrift på annen og jakt på tredje plass. Han betegner til og med reindriften som binæring. Castrén (1852:130-131) har samme oppfatning som Charuzin. Han mener at årsaken til reindriften minimale betydning er religionen. Den russisk-ortodokse lære forbød nemlig samene, som ifølge Castrén strengt overholdt fastene, å spise kjøtt nesten halve året. Derfor hadde ikke samene tungtveiende grunner for å holde store reinflokker.

Ušakov støtter begge syn, idet han sier at fram til andre halvdel av det 17. århundret hadde reindrift minimal betydning. Deretter økte betydningen av næringen inntil den av forskjellige tidligere nevnte årsaker fra begynnelsen av det 19. århundret ble hovednæringsveien om vinteren. I likhet med Hallström mener Ušakov at reinen var et uttrykk for sosial status. En mann oppnådde anseelse ved å ha rein - det var et tegn på rikdom og gav innflytelse (Ušakov 1972:101, 103, 216).

Av andre tradisjonelle utendørs vinteraktiviteter kan nevnes vedhogst. Ellers foregikk det en mengde aktiviteter innendørs, som kvinnene stort sett hadde ansvaret for. De lagde klær og fottøy, strikket strømper og votter og bandt garn til sommerens fiske. Dessuten konserverte de reinkjøttet på forskjellige måter og laget ost og andre matvarer av reinmelk.

Disse systemene bar spirene i seg til et samisk håndverk, idet de allerede fra midten av det 17. århundret systematisk begynte å fremstille forskjellige produkter for salg (skinnstøvler, en slags soveposer, fjærdyner, votter o.l.). Men mesteparten av produktene fra samenes aktiviteter ble likevel solgt i ubearbeidet tilstand (Ušakov 1972:105-106).

Forandringer i fiskerettigheter og reindrift

Samene var lenge alene om å benytte de ressurser som fantes på Kolahalvøya. Helt fram til siste århundreskifte var de eneste innbyggere på halvøyas indre strøk. Dermed hadde de ingen konkurranse innen de næringsgrener som var tradisjonelle på tundraen.

Annerledes var det med fisket som foregikk på kysten, spesielt laksefisket. Laks var da, som nå, en verdifull handelsvare, og da det begynte å komme nybyggere til området, tok også de opp denne næringen.

De første (etter samene) som slo seg permanent ned på Kolahalvøya, var munkene. De kom i annen halvdel av det 16. århundret og grunnla en rekke klostre. Det best kjente er klosteret i Pečenga, som ble grunnlagt i 1553 (jfr. kap. 4). Ikke lenge etter munkene fulgte fiskere og fastboende handelsmenn. Sør- og østkysten av halvøya ble fort bebygget. Senere gikk det med Murmansk-kysten, som ikke fikk faste bosetninger før rundt midten av det 19. århundret. Da kom både russiske, finske, karelske og norske kolonister (Armstrong 1965:42-43).

Som tidligere nevnt, var laksen en viktig handelsvare. Mens innsjøfisket stort sett hadde som formål å skaffe fisk til husholdningsbehov, var laksefisket etter hvert blitt en måte å skaffe seg kontanter på.

Opprinnelig hadde samene alle fiskerettigheter på Kolahalvøya. Ofte hadde hele pogoster felles laksefiske (Hallström 1912:247). Etter at nybyggerne kom, overtok presteskapet og klostrene en del av rettighetene, og samene begynte også å leie ut sine rettigheter. Dette henger antagelig sammen med at samene fikk sin økonomi forverret. Nybyggerne begynte nemlig også med fiske. De hadde moderne, kapitalkrevende redskaper. Slike måtte også samene skaffe

seg, hvis de skulle kunne ta opp konkurransen med dem, og hele pogoster kom snart i et avhengighetsforhold til de lokale kjøpmenn.

Meletiev (1910d:299) karakteriserer samene som beskjedne, fredselskende, stille, tillitsfulle og lydige. Ušakov (1972:221) trekker også fram disse egenskapene og sier at vanlige russere beundret samenes høyverdige moralske kvaliteter. Men dette ble utnyttet av hensynsløse forretningsmenn, som blant annet gjerne ville ha hånd om fiskerettighetene. Disse klarte de da også å tilrane seg, først og fremst ved hjelp av brennevin og tobakk. En av de verste utbytterne i slutten av det forrige århundret skal ha vært kjøpmannen Martem'jan Bazarnij. Det blir sagt at en av de mest brukte bønnene på den tiden lød som følger: "Gud frels våre rein fra ulven og oss syndige mennesker fra Martem'jan Bazarnij" (Kiselöv & Kiselöva 1979:16).

I begynnelsen av dette århundret var samenes fiskerettigheter i elvene svært reduserte. Men til tross for dette fortsatte elvefisket å spille en viktig rolle for økonomien, nettopp på grunn av laksens høye verdi som handelsvare (Hallström 1912:249).

Samtidig med disse innskrenkningene i elvefisket skjedde det andre ting som fikk betydning for samenes økonomi i og med at det kom flere nybyggere. Som tidligere nevnt, befant de russiske bosetningene seg langs kysten. Bortsett fra deres interesse for fisket, begrenset deres kontakt med samene seg til handel.

Annerledes ble det på 1800-tallet da finner og kareler i stigende utstrekning slo seg ned på Kolahalvøya. Finnene og karelerne bosatte seg nemlig på samenes tidligere enemerker, det indre av halvøya. De drev jordbruk og husdyrhold og okkuperte dermed de områder der samene hadde vandret fritt. Veide- og fiskefolk, som samene var, trenger store arealer. Innskrenkning i arealene virker oppløsende på denne spe-

sielle kulturformen. Finnene og karelerne drev videre kommersielt fiske i innsjøer og elver. På denne måten trengte de også samene vekk fra de gamle sommerfiskeplassene.

Men det som fikk størst betydning for samenes økonomi, var at et annet folk med reindrift som næringsgrunnlag kom til Kolahalvøya. Samene var opprinnelig det eneste reindriftsfolket i dette området, men fra slutten av 1880-årene fikk de konkurranse også innen denne næringen. Da begynte nemlig komier og nentsere å vandre inn fra øst. Komienes viktigste næringsvei var reindrift, og reinpest og trange kår i deres gamle områder hadde fått dem til å flytte vestover. Komiene organiserte sitt liv på en helt annen måte enn samene. De var fastboende i byer og hadde husdyrhold og åkerbruk som binæringer. Dessuten hadde de, i motsetning til samene, store reinflokker (Hallström 1912:278). Dette gjorde dem økonomisk sterkere.

Komienes rein var av en annen rase enn kolareinen, og til forskjell fra samenes halvville, var den tam. Reinflokkene ble passet av gjetere hele året, og dette arbeidet var det nentserne som tok seg av (Hallström 1912:242). Dette fikk konsekvenser for samene. I løpet av sommersesongen ble nemlig en stor del av deres rein oppslukt av komienes flokker. Et resultat av dette var sosiale og nasjonale motsetninger (jfr. s. 59-60: rein = anseelse). Det ble etter hvert umulig for samene å opprettholde sin tradisjonelle reindriftskultur med reinen på beite uten gjetere om sommeren, og de ble tvunget til å ta opp komienes reindriftsformer (Hallström 1912:296, Luk'jančenko 1971:32).

Næringsgrunnlag etter revolusjonen

I begynnelsen av dette århundret var betydningen av de forskjellige næringsgrenene sterkt forskjøvet på grunn av de ytre faktorer som er nevnt. Hovednæringen i dag er reindrift som bygger på komienes metoder. Gjetingen er meka-

nisert, og weaseler, walkie-talkier og helikoptre blir brukt som hjelpemidler. Men Luk'jančenko sier at det også er trekk igjen av samenes tradisjonelle reindrif, i og med at samene går til fots om sommeren og bruker ski om vinteren innen mindre gjeteområder, mens komiene hele tiden har brukt slede (Luk'jančenko 1971:34).

Etter revolusjonen ble det også på Kolahalvøya opprettet utvalg for dannelse av kollektivbruk. I 1927 ble det første beitefelleskap dannet og i 1929 de første kolkhoser grunnlagt. Et av de første var det samiske reindrifskolkhoset "Olenevod". I begynnelsen omfattet hvert kollektivbruk bare én nasjonalitet. Dette vanskeliggjorde ifølge Kiselëv og Kiselëva innføringen av kollektivsystemet, spesielt hva samene angår. I slutten av 20-årene/begynnelsen av 30-årene var de nemlig fremdeles halvnomadiske, og hele kollektivet gikk i oppløsning når de om våren forlot vinterpogostene og begav seg ut på tundraen (Kiselëv & Kiselëva 1979:59).

Men samene ble etter hvert bofaste - om de ble tvunget av omstendighetene eller om de ble det frivillig, har jeg ingen opplysninger om. Ifølge Kert (1972) er nomadelivet nå helt opphørt, men samene har beholdt skikken med å dra ut til fiskeplassene om sommeren - på samme måte som bybefolkningen reiser til sine hytter.

Denne forandringen i samenes livsmåte lettet kollektiviseringen, og i 1940 var den fullført. Samene var da organisert i elleve kollektivbruk. Etter forskjellige sammenslåinger er samene på Kolahalvøya i dag samlet i fire kollektivbruk. Ingen av dem er rent samiske. De består foruten samer av komier, nentsere og russere. I Lovozeroområdet ligger kollektivbrukene "Tundra" (Lovozero) og "Imeni V.I. Lenina" (Krasnoščel'e) - i Tuloma "Tuloma" og i Ėna "Ėna".

Lovozero-området er blitt sentrum for reindriften på Kola-halvøya. Der er 85% av reinbestanden konsentrert (Kiselëv & Kiselëva 1979:110). Arbeiderne på kollektivbruket har lov til å ha egne rein - opptil 50 rein hver. I 1968 hadde de gjennomsnittlig 10-15 stykker (Kiselëv & Kiselëva 1979:123).

Foruten reindrift driver samene også med jordbruk, husdyrbruk, fiske, fjærfe og pelsdyravl. Men disse næringsveiene har liten betydning i sammenligning med reindriften.

Som nevnt er reindrift ikke noen særegen samisk næringsgren på Kolahalvøya, men den ser likevel ut til å være en av de faktorene som tjener til å gi samene en felles identitet. Det vil den forhåpentligvis fortsette med å gjøre, selv om beitene minker på grunn av økt militær og sivil utbygging. Kolahalvøya er nemlig rik på slike ressurser som det er mangel på i verden i dag, for eksempel mineraler og kraft (vannkraft, kjernekraft), men dermed er det ikke sikkert at dette vil sette en stopper for all annen virksomhet i området.

KAPITTEL 7: DEMOGRAFISK UTVIKLING HOS DE SOVJETISKE SAMENE

Ifølge folketellingen i 1979 bor det nå ca. 1900 samer i Sovjetunionen, og i det siste århundret har det vært ytterst små variasjoner i antallet. Omlag 91% av samene bor i Murmanskområdet (Kiselöv & Kiselöva 1979:24). På grunnlag av forskjellige kilder kan en sette opp en historisk oversikt over samenes antall på Kolahalvøya de siste tre-firehundre år, og med utgangspunkt i disse tallene skulle det være mulig å trekke en del konklusjoner.

Historisk oversikt over samenes antall

ÅR	ANTALL	KILDE
Beg. av 17. årh.	ca.1000	Kiselöv & Kiselöva 1979:21
1716	ca.1254	Tanner 1929:296
1782	1359	Kiselöv & Kiselöva 1979:21
Ca. 1820	ca.1000	Tanner 1929:296
1820-årene	2000	Hallström 1912:266, Tanner 1929:296
1842	1844	Castrén 1852:140
1850	1695	Kiselöv & Kiselöva 1979:21
1857-58	1605	Kert 1972
1859	2183	Hallström 1912:266, Tanner 1929:296
1859	2207	Tanner 1929:297
1859	2205	Tanner 1929:297
1861	2000	Hallström 1912:266, Tanner 1929:297
1867	1995	Hallström 1912:266, Tanner 1929:297
1868	ca.1200	Tanner 1929:297
1868	1663	Tanner 1929:297
Beg. av 1870-årene	1965	Tanner 1929:297
1876	1940	Hallström 1912:266, Tanner 1929:297

1880	1749	Hallström 1912:266, Tanner 1929:297, Kiselöv & Kiselëva 1979:21
1884	1398	Tanner 1929:297, Kiselöv & Kiselëva 1979:21
1886	ca.2000	Charuzin 1890:83
1889	1763	Hallström 1912:266, Tanner 1929:298
1890	1750	Hallström 1912:266, Tanner 1929:298
1897	1812	Kiselöv & Kiselëva 1979:22 (folketelling)
1906	1797	Hallström 1912:266, Tanner 1929:298
1926	1713	Kiselöv & Kiselëva 1979:23 (folketelling)
1929	1730	Kiselöv & Kiselëva 1979:24 (Murmanskområdet)
1933	1806	Kiselöv & Kiselëva 1979:24 (Murmanskområdet)
1959	1792	Folketelling
1970	1884	Folketelling
1979	ca.1900	Folketelling

Drøfting av oversikten

Som det går fram av tabellen, har antallet samer fra begynnelsen av det 17. århundret fram til i dag stort sett ligget mellom 1000 og 2000 individer.

De store variasjonene innen relativt små tidsintervaller og ulike tall for samme år kan ha forskjellige årsaker. En av dem er de kriterier som er blitt lagt til grunn for å klassifisere en person som same. Tallmaterialet har hele tiden vært basert på folks egne utsagn om nasjonalitetstilhørighet (Tanner 1929:295), og da er det klart at folks vurderinger av hva som er opportunt for dem, dvs. hva de selv har fordel av, har spilt en vesentlig rolle.

I russiske statistikker fra og med 1897 (første folketelling) er den blitt regnet som same som oppgav sitt morsmål til å være samisk. I de sovjetiske folketellingene kan det godt være uoverensstemmelse mellom oppgitt nasjonalitet og hovedspråk. I disse er det nasjonalitetstilhørigheten som er avgjørende for klassifiseringen, og denne vil som tidligere nevnt, avhenge mye av hva den enkelte person har størst fordeler av, og hvor sterk tilknytningen til den etniske bakgrunnen er. Barnas nasjonalitet blir oppgitt av foreldrene og er selvfølgelig svært avhengig av forannevnte faktorer.

Et annet usikkerhetsmoment, spesielt i de tidlige statistikkene, er hvilke samer som er medregnet. Skoltesamene kommer her i en særstilling, i og med at i noen tall er inkludert alle skoltesamer, også norske og finske, mens det i andre ikke en gang er tatt med de russiske. Dette henger antagelig delvis sammen med at riksgrensene mellom de tre statene ble fastslått forholdsvis sent, og at det lenge var fri vandring med reinen over riksgrensene.⁹ En annen faktor som spiller inn, er at noen av tallene gjelder hele den samiske befolkning i Sovjetunionen (spesielt de senere tallene), mens andre bare omfatter samene på Kolahalvøya.

Påviselige ytre faktorer som kan ha forårsaket variasjoner i antallet

Flere kilder forteller om forskjellige epidemier som har herjet på Kolahalvøya, og som har rammet samene hardt. Tanner nevner en koppeepidemi i 1704 som reduserte folketallet sterkt og også én i 1883. Videre gikk det en tyfusepidemi i årene 1871-72 (Tanner 1929:300-301).

I tillegg til tyfusepidemien i 1871-72 nevner Hallström en annen epidemi i årene 1862-63 (Hallström 1912:272).

-----
⁹Den norsk-finske grense ble sperret i 1852, men for Sør-Varangers vedkommende ble ikke sperringen håndhevet før utpå 1900-tallet.

Også Kiselëv og Kiselëva omtaler koppeepidemien i 1883. Dessuten skal det ha vært en tyfusepidemi i 1858, som reduserte antallet samer med 12% (Kiselëv & Kiselëva 1979:21).

Selv om hver enkelt av disse epidemiene ikke kommer direkte til uttrykk i tabellene, må de nødvendigvis, sammen med de tidligere nevnte faktorer, være en medvirkende årsak til de til dels store variasjonene i statistikken.

Etter at folketellingene begynte i 1897, observerer en ikke lenger de helt store svingninger i antallet. Dette kan delvis henge sammen med de nye kriteriene for klassifisering og også med at helsetjenesten etter hvert bedret seg. Ut fra tabellen kan en se at folketallet gjennomgående har vært konstant siden 1897, med en meget svak tendens til økning. Nedgangen fra 1933 til 1959 skyldes, ifølge Kiselëv og Kiselëva, den annen verdenskrig. En stor del av den voksne mannlige samiske befolkningen dro til fronten for så aldri å vende tilbake til Kolahalvøya. Kiselëv og Kiselëva mener videre at krigen forklarer den langsomme veksten i befolkningen i tiden etterpå, fordi den førte til et kvinneoverskudd, som ennå ikke er blitt utjevnet. Folketellingen fra 1970 viser for eksempel at av de 1884 samene som da ble registrert, var 1037 kvinner og 847 menn. Dette vil si at det pr. 100 mann var 122 kvinner (Kiselëv & Kiselëva 1979:24). Det ligger nær å tro at Kiselëv og Kiselëva mener at en stor del av den kvinnelige befolkningen enten aldri har satt barn til verden eller har registrert eventuelle barn som annet enn samer.

Familiens størrelse hos samene og dennes betydning

En skulle tro at familienes størrelse spiller en vesentlig rolle når det gjelder eventuell tilvekst/nedgang i befolkningen. Kiselëv og Kiselëva (1979:30) setter opp følgende tabell for 1927:

<u>Familiens sammensetning</u>	<u>Antall familier</u>	<u>% av helheten</u>
Enslige	24	6,7
Familie med 2 medlemmer	42	11,8
" " 3 "	62	17,0
" " 4 "	57	15,9
" " 5 "	68	19,1
" " 6 "	44	12,6
" " 7 "	26	7,3
" " 8 "	21	5,6
" " 9 og mer	14	4,0

Ut fra dette kan en se at det i hvert fall i 1927 ikke var uvanlig med store familier (selv om gjennomsnittsfamilien bare består av 4,5 medlemmer), og en kan vel gå ut fra at dette også var vanlig tidligere. Samene har fremdeles store familier, som oftest ikke mindre enn tre barn - det vanlige er fire-fem (Kert 1972). I et fjernsynsprogram sendt i NRK 23. september 1980 ("Blant samer på Kolahalvøya") uttalte en eldre same at han hadde seks døtre og tre sønner, og Kiselév og Kiselëva (1979:33-36) omtaler en samisk kvinne fra Lovozero som har fått tittelen "Heltemor" for å ha født og oppdradd ti barn. De nevner en rekke andre samiske kvinner som har fått ordener for å ha født mange barn. De refererer også til flere familier som har fra fem til ni barn og sier at det er mange av slike på tundraen nå for tiden.

Ifølge folketellingen i 1979 er gjennomsnittsfamilien hos et annet finsk-ugrisk folk, esterne, på 3,1 personer, gjennomsnittsfamilien i Den russiske republikken består av 3,3 personer og i Sovjetunionen som helhet av 3,5 personer. De tallene som er oppgitt for samene, antyder familier som er langt større enn disse gjennomsnittene. Slike store familier er også vanlige hos flere muslimske folkeslag, for eksempel uzbekerne, men hos disse medfører store familier tilvekst i befolkningen, noe som altså ikke skjer hos samene.

Kiselëv og Kiselëva forklarer dette, som tidligere nevnt, med kvinneoverskuddet forårsaket av den annen verdenskrig, men dette kan umulig være hele forklaringen, da krigen var skyld i et kvinneoverskudd over hele Sovjetunionen. Også for eksempel den russiske befolkningen led enorme tap, men denne har likevel vært i jevn vekst til tross for små gjennomsnittsfamilier. Dessuten består det som i statistikken blir registrert som kvinneoverskudd, stort sett av kvinner over femti år. I årsklassene under femti har forholdet mellom menn og kvinner stort sett jevnet seg ut (Central'noe statističeskoe upravlenie 1980:16). Siden det til tross for de store barneflokkene ikke blir registrert noen nevneverdig befolkningsøkning, skulle alt tyde på at det finnes en annen faktor som spiller en meget stor rolle i denne sammenheng - nemlig en kontinuerlig assimileringssprosess.

Assimilering av samene

Allerede i slutten av forrige århundre stilte flere forskere seg spørsmålet om kolasamene var i ferd med å dø ut eller i det minste å opphøre som egen etnisk gruppe. Dette skyldes til dels de tidligere nevnte epidemier. Tanner skriver (1929:317): "... det er epidemierna, som i hög grad konsumerat folkbeståndet". Samtidig setter han den økte faren for sykdommer i sammenheng med nærmere kontakt med andre folkeslag. Det er denne økte kontakten med andre nasjonaliteter i løpet av de siste hundre år som i dag er den største trusel mot samenes eksistens som egen gruppe, fordi den har resultert i en assimileringssprosess.

Daa skrev allerede i 1870 at befolkningssiffterne tydet på avfolkning. Han mente videre at samene på grunn av blanding med andre folkegrupper etter hvert ville opphøre å eksistere som nasjonalitet. Avnasjonaliseringen foregikk spontant, og ikke som ledd i en plan fra myndighetenes side (Daa 1870:81).

Den finske forskeren Ailio uttalte ifølge Tanner at den samiske befolkningen i russisk Lappland gikk tilbake på grunn av stor dødelighet og russifisering (Tanner 1929:299), og Engelhardt skrev (1899:84):

The Lapp race is evidently dying out, or rather, is gradually intermingling with, and being absorbed by, the neighbouring races. With neither written memorials nor a historic past to cling to, nor any particular religious belief, they are all of the Orthodox Faith. Inassuming the customs and civilisation of the Russians, the Lapps often abandon their own tribe, and assimilate with the stronger race. I have often heard such sayings as the following from Lapps who have more or less settled down: "I'm not a Lapp at all, I'm a Russian now", or "He's a good man" (i.e. active, energetic) "and not a Lapp".

Etter hvert gikk en bort fra teorien om at samene var i ferd med å dø ut. Den sovjetiske forskeren Žilinskij slo i 1919 fast at samene ikke er et utdøende folk, men et levedyktig, og i 1922 uttalte Iordanskij (sovjetisk spesialist på det nordlige Europa): "Antallet samer vokser nesten ikke - imidlertid er dette ikke en utdøende stamme. Det er bare det at den vokser langsomt under innflytelse av vanskelige naturforhold og ugunstige historisk-økonomiske faktorer. Dessuten blandes samene kontinuerlig med de folkeslagene de lever blant." (Iordanskij, sitert etter Kiselëv & Kiselëva 1979:33)

Hvilke folkegrupper er det så som gjennom årene har assimilert den samiske befolkningen? I 1912 uttrykte Hallström (1912:301) at han anså komiene for å være en mye større fare for samenes eksistens enn russerne, i og med at kontakten med russerne var begrenset til enkelte områder. Etter at samene nærmest ble tvunget til å gå over til komienes form for reindrift (jfr. s. 63), varte det nemlig ikke lenge før de tok over andre av komienes kulturelle trekk. Komienes rikdom og evne til å skape kapital gjorde spesielt inntrykk på ungdommen, og mange gikk over til å bruke komienes språk og tilegnet seg helt deres kultur.

Komiene ville gjerne bli betraktet som russere i alt annet enn språket, og de var dermed gode spredere av russisk kultur. Gamle samiske drakter og skikker ble sett på med forakt, og Hallström (1912:300) sier at han ofte hørte folk si: "Lapper er vel også folk".

Ved århundreskiftet ser det altså ut til at komiene var en medvirkende årsak til den langsomme veksten i den samiske befolkningen.

Hallström (1912:303-304) hadde ingen tro på at blandede ekteskap representerte noen særlig fare for samene som etnisk gruppe. Han sier at ekteskap mellom samer og russere har forekommet på Kolahalvøya i århundrer, men dette har ikke ført til noen ensidig assimilasjon av samene. Kulturskiftet har gått begge veier. Russere er blitt samer og omvendt - det virker som om de respektive ektemenns nasjonalitet har vært avgjørende.

Blandede ekteskap er blitt enda mer vanlige etter revolusjonen. Men i motsetning til tidligere har stadig flere av disse ekteskapene ført til at samer har bosatt seg utenfor Kolahalvøya, dvs. ført dem bort fra kontakt med egen kultur. Mobiliteten har altså vært økende. Dette har selvfølgelig gjort sitt til at spesielt disse personene er blitt forholdsvis lett absorbert av andre folkegrupper. I 1926 bodde fem samer utenfor Kolahalvøya, dvs. 0,3% av befolkningen. I 1959 bodde 105 personer (6%) i andre deler av Sovjetunionen, og i dag regner en med at det dreier seg 9-10% av samene (Kiselëv & Kiselëva 1979:31).

Språk som indikator på assimilering

Den viktigste indikator på hvor sterk den nasjonale identitetsfølelsen er og dermed også på i hvilken grad et folk blir assimilert, er trolig språket. Lenin har for eksempel sagt at en nasjon hverken er kulturfellesskap eller skjebnefellesskap, men språkfellesskap, og hva samene angår,

skriver Asbjørn Nesheim (1979:56-57): "Det samiske språk inntar en sentral stilling i samespørsmålet. På språket beror til syvende og sist samenes identitet som egen folkegruppe. Bare så lenge samene har sitt morsmål i behold, kan man egentlig snakke om samer."

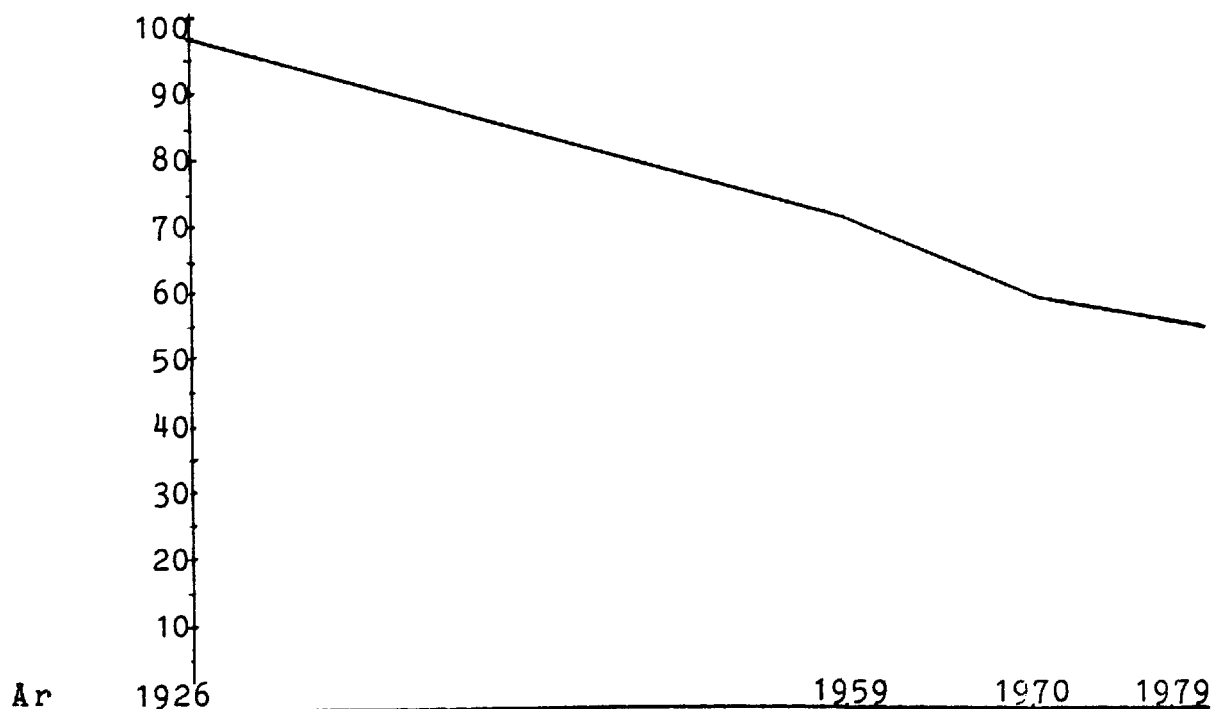
I de folketellingene som er foretatt etter revolusjonen, er tatt med den andel av befolkningen som regner nasjonalitetens språk som sitt morsmål. Disse viser at i 1926 regnet 1668 samer (97,4%) sitt morsmål for å være samisk, og i 1959 hadde prosentandelen sunket til 69,9% (1252 personer) (Kiselév & Kiseléva 1979:34).

For de to siste folketellingene kan en sette opp følgende tabell:

Antall personer som oppgir samisk nasjonalitet		% av disse som regner samisk som morsmål		% som i tillegg oppgir å beherske russisk	
1970	1979	1970	1979	1970	1979
1884	ca. 1900	56,2	53,0	52,9	49,7

Med grunnlag i folketellingene i 1926, 1959, 1970 og 1979 kan en dessuten sette opp denne kurven:

Prosentandel med samisk morsmål

Som tabellen og kurven viser, har prosentandelen som regner samisk som morsmål, vært stadig synkende i det 20. århundre. Dette er trolig en følge av de store forandringer som har foregått på Kolahalvøya i løpet av denne tiden. Samenes bosetningsmønster og næringsgrunnlag er helt forandret (jfr. kap. 6), og fra å være en geografisk isolert nasjonalitet, er de blitt et folkeslag som lever i daglig kontakt med andre.

Som tidligere nevnt har utflytting fra Kolahalvøya ført til tap av etnisk identitet. Dessuten har området vært utsatt for en sterk urbanisering. Når det gjelder Murmanskområdet, hvor de fleste samene bor, så bodde i 1926 42,2% av hele befolkningen i byer. I 1959 bodde 92,1% i byer, og ved siste folketelling i 1979 levde 89% av et folketall på 965000 i byområder. Hva angår den samiske befolkningen, var tallene litt annerledes. Bare ca. 1/3 av det totale antall samer i Sovjetunionen bodde i 1970 i byer, og av samene i Murmanskområdet var ikke mer enn 25% bybefolkning (Kiselëv & Kiselëva 1979:25).

Det er alment akseptert at svært ofte fører urbanisering til nedbryting av språket hos minoritetsgrupper. Samtidig er det klart at den mest tallrike gruppen i et område - den som er sterkest både kulturelt og språklig - lettest vil absorbere minoriteter.

Av tabellen på side 74 går det fram at det er en russifiseringsprosess som pågår, i og med at nesten halvparten av alle samer oppgir å være bilingvale med russisk som språk nummer to. En kan også gå ut fra at flesteparten av dem som har oppgitt annet morsmål enn samisk, regner russisk som sitt hovedspråk. Både Lenin og etterfølgende ledere har understreket viktigheten av å lære det russiske språk. Og selv om Sovjetunionen ikke har noe offisielt statsspråk og læringen av russisk i prinsippet har vært basert på frivillighet, kan en gå ut fra at samene ikke har hatt noe

reelt valg, siden de i lange perioder har vært uten undervisning i sitt eget språk (se kap. 3), og siden russerne har vært den dominerende folkegruppe i Murmanskområdet (i 1959 utgjorde de 85,3% av befolkningen i området - mot samenes 0,3%).

Denne assimilasjonsprosessen blir av flere sovjetiske forskere sett på som en demografisk lovmessighet. Både Kiselëv og Kiselëva og Isaev har dette synet, og hos sistnevnte kommer det til uttrykk på følgende måte: i et multinasjonalt samfunn (som for eksempel Sovjetunionen) vil små etniske grupper etter hvert identifisere seg med de større, som har gitt republikken eller området navn. De vil etterhånden ta i bruk denne større nasjonalitetens språk som hovedspråk (sbliženie) og til slutt oppgi å tilhøre denne (slijanie). Dermed er skiftet av etnisk identitet fullstendig. Bilingvisme er et stadium på veien mot monolingvisme, dvs. fullstendig tap av eget morsmål (Isaev 1977:188-206).

Ut fra tabellen på side 74 ser det ut til at det virkelig er en slik avskallingsprosess som har foregått i den samiske befolkningen, uten at det dermed er sagt at dette er bestemt av samfunnsmessige lover. Siden 1970 er både prosentandelen som oppga å være bilingvale og tallet på dem som oppga samisk som morsmål, gått tilbake. Dette tyder på at en stor del av dem som i 1970 ble registrert som samer, men som hadde annet morsmål enn samisk, i 1979 hadde skiftet identitet fullstendig og dermed befinner seg andre steder i statistikkene. Dette er også en naturlig forklaring på at veksten i folketallet nærmest er lik null til tross for store barneflokker. Videre ser det ut til at mange av dem som i 1970 oppga å være bilingvale, i 1979 er registrert som monolingvale med annet morsmål enn samisk. Dette henger sammen med at den formen for bilingvisme som er vanlig i Sovjetunionen, er av en litt spesiell art. Den betegner nemlig ikke noen likeverdighet i beherskelse av språkene. Som oftest beherskes et av språkene flytende, mens det andre

beherskes mer eller mindre dårlig (Michajlov 1968). Dette gir seg ofte utslag i følgende for minoritetsgrupper: en person oppgir av følelsesmessige årsaker sin nasjonalitets språk som sitt morsmål, selv om han i virkeligheten behersker dette språket heller dårlig og i praksis anvender et annet språk både i familiesammenhenger og dagligliv. Dette kan medføre at han ved neste registrering oppgir et annet morsmål enn tidligere, og for eventuelle etterkommere vil dette uvilkårlig føre til at de mister helt kontakten med sin etniske bakgrunn og registreres som annen nasjonalitet.

Framtidsutsikter

Hvor mange personer av samisk avstamning det er i Sovjetunionen i dag, kan en få en peiling på på to måter. For det første kan det gjøres et overslag på bakgrunn av familiens størrelse hos samene. For det andre kan en undersøke etternavn. Kiselëv og Kiseléva (1979:29) sier at på Kolahalvøya var det etternavnene som først og fremst skilte de nasjonale gruppene fra hverandre. De setter opp en liste på ca. seksti navn som var samiske. Disse er av form lik de russiske etternavnene (dette henger sammen med den felles ortodokse tro - samene måtte også ha "kristne" navn) og er enten laget på grunnlag av fornavn (Andreev, Antonov, Archipov, Gavrilov, Danilov m.fl.) eller av navnet på omkringliggende gjenstander og tilnavn (Golyj, Kojbin, P'janyj, Sobakin, Stakanov, Gluchij, Černyj m.fl.). En kan gå ut fra at mange personer på Kolahalvøya med disse etternavnene, har samisk bakgrunn.

Hvor mange samer det vil være om for eksempel ti år, er det vanskelig å spå noe om. En demograf kan med letthet gjøre et overslag når en vet at det vanlige i hver familie er fire-fem barn, men om spådommene skal holde stikk, avgjøres av en rekke forhold. Det er for eksempel viktig at samene får beholde den felles identiteten som reindriften gir dem, selv om dette ikke er noen enerådende samisk næringsvei på Kolahalvøya (jfr. kap. 6), og ikke tvinges til ytterligere

urbanisering på grunn av plassmangel.

Sovjetiske forskere synes å være optimistiske på samenes vegne. Luk'jančenko (1971:12) understreker at samene holder fast på sin identitet, og Kiselëv og Kiselëva (1979:35) sier at myndighetene stadig arbeider for at samene skal bevare sine tradisjoner, sin kultur, sitt kunsthåndverk og sitt språk. Derfor skal undervisning i samisk innføres i skolen. Dette skulle tyde på at det tross alt finnes en "hard" kjerne som holder fast ved sin samiske bakgrunn.

Hvis det lykkes å etablere samisk som skolefag, skulle samenes framtidsutsikter som egen etnisk gruppe være betydelig bedre (jfr. språk=kriterium på egen folkegruppe). Asbjørn Nesheim (1979:57) påpeker: "En nødvendig forutsetning for at samisk språk og kultur skal kunne leve videre er at det skapes en samisk elite som kan ta vare på og videre utvikle disse verdier. En første betingelse for dette er videregående skoler som tar spesielt hensyn til samiske tradisjoner." Men gjelder dette for de sovjetiske samene? Er det eliten som først og fremst holder fast ved sin samiske bakgrunn? Høyere utdanning vil uvilkårlig føre samene bort fra sitt kjerneområde (Murmanskområdet), fordi de fleste læresteder ligger utenfor dette, fortrinnsvis i de større byene. På grunn av arbeidsmulighetene er det klart at en stor del av den samiske elite vil bosette seg i byer utenfor Kolahalvøya. De konsekvenser urbanisering og utflytting kan ha for et minoritetsfolk, er allerede drøftet. Så for de sovjetiske samene er det følgelig viktigere å styrke den tradisjonelle levemåten enn å skape en intellektuell elite.

OPPSUMMERING - EN DRØFTING AV KOLASAMENES FRAMTIDSMULIGHETER
SOM ETNISK GRUPPE

Opp gjennom årene er det mange som har forutsagt kolasamenes snarlige undergang som etnisk gruppe, men til nå er denne spådommen ikke gått i oppfyllelse til tross for kolasamenes stadig økende kontakt med andre folkeslag. Den samiske identitetsfølelsen - bevisstheten om å være en gruppe som har noe felles, og som skiller seg ut fra alle andre - er altså fremdeles temmelig sterk. Dette kan nok virke overraskende på mange, da kolasamene aldri har vært noen tallrik gruppe (jfr. kap. 7). Språklig og kulturell assimilering har ikke klart å ødelegge kolasamenes etniske bevissthet. En av grunnene til dette er sikkert at den ikke-samiske lokalbefolkningen på Kolahalvøya tradisjonelt ikke har hatt den samme negative holdning til samene som for eksempel mange nordmenn har hatt. Mens en god del norske samer etter beste evne har forsøkt å skjule sin etniske bakgrunn (jfr. Eidheim 1971:50-67), synes ikke dette å ha vært noe utbredt fenomen på Kolahalvøya. Ved ekteskap var det for eksempel helt vanlig med identitetsskifte begge veier (jfr. s.73).

Men kolasamene utgjør en stadig minkende del av Kolahalvøyas befolkning. Er den etniske bevissthet sterk nok til å overleve dette, og hvilke faktorer kan ha betydning for opprettholdelse av den samiske identitetsfølelsen?

En forutsetning for den etniske bevisstheten må være at det finnes nasjonale symboler - en form for nasjonal kultur. Klær og folkløse er vanligvis viktige ytre indikatorer på en slik kultur. Hos de skandinaviske samene fungerer for eksempel klesdrakten som nasjonalt symbol. Kolasamenes klesdrakt derimot har forlengst mistet sitt samiske særpreg. Allerede tidlig i vårt århundre skrev Itkonen (1920:75-76): "Fullständig lappdräkt användes endast av lutheranerna i västra Murman, "filmanerna". De grekisk-katolska lapparna ha antagit rysk dräkt ... , endast skodonen och stundom vadmalsskjortan ("mekko") äro arvgods från äldre tider,

likaledes vinterutrustningen: møssa av rävskinn med tygkulle, muddar av renskinn, vantar och bellingstövlar ("jäärat"). I fråga om kvinnodräkten fäster man sig vid hovudbonaderna (ursprungligen av rysk modell), vilka äro olika för flickor, hustrur och enkor." Vinterdrakten er fremdeles i bruk ute på tundraen (i byene blir vanlige konfeksjonsklær brukt), men ut fra bilder å dømme har den etter hvert fått et mer alment nordlig preg. Dessuten anvendes den av alle folkeslag når det er formålstjenlig, og tjener derved i liten grad til å skille samene ut fra andre.

Mye av folkløren har også mistet sitt samiske innhold. Som de fleste andre folkeslag i Sovjetunionen har samene sine egne dansegrupper og kor, og selv om dansetrinn og musikk har sin bakgrunn i samisk tradisjon, gir innholdet i de fleste tilfeller ikke lenger uttrykk for noe spesifikt samisk (jfr. s. 52: samesangen). Radio og fjernsyn er med tiden blitt allemannseie, og dette har utvilsomt resultert i at deler av kulturen er blitt forflatet. På grunn av språkets stilling har kolasamene til nå ikke hatt egne radio- og fjernsynssendinger, og disse mediene har derfor vært gode spredere av fremmed kultur - i særlig grad den russiske. Kiselöv og Kiseléva (1979:136-138) skriver imidlertid at det i de siste årene har vokst fram en sterk interesse for fortiden - for tradisjoner og skikker. Kunsthåndverket er så å si gjenoppstått, og det er satt i gang produksjon av enkelte klesplagg av gammel modell og nasjonale suvenirer. I Lovozero er det i den senere tid etablert et eget samisk museum, hvor det blant annet blir tatt vare på tradisjonelle drakter, redskaper og husgeråd.

Språk som morsmål er kanskje den viktigste indikator på etnisk bevissthet - på opprettholdelsen av etnisk identitet. Kolasamisk har gått sterkt tilbake i vårt århundre (jfr. ss. 73-77), og avnasjonaliseringen har vært betydelig. Forskjellen i folketellingene fra 1897 og 1979 er iøynefallende. Hvis de samme kriteriene var blitt lagt til grunn ved disse folketellingene (jfr. s. 68, kriterium i 1897:

språktilhørighet=etnisk tilhørighet), ville det i 1979 ha blitt registrert bare omlag 1000 samer. Forholdene på Kolahalvøya har ligget vel til rette for språklig, kulturell og etnisk assimilering. Russisk har nemlig gjennom århundrer vært befolkningens andre språk, først i egenskap av den ortodokse kirkes språk, senere den kommunistiske ideologis språk (jfr. kap. 2 & 3). Det har derfor ikke eksistert de samme religiøse og kulturelle barrierer hos kolasamene mot å la seg absorbere av russerne (og andre russisk-ortodokse folkeslag) som dem man finner hos mange muslimske minoriteter. Men det må samtidig understrekes at tap av morsmål og kulturelle særtrekk ikke nødvendigvis medfører tap av etnisk bevissthet (jfr. for eksempel skotsk nasjonalisme til tross for at skotsk-gaelisk er et utdøende språk).

De sovjetiske myndigheter har ikke ensidig bekjempet de tradisjonelle trekk i de forskjellige minoriteters kulturer. Støtte eller mottiltak har vært avhengig av hva myndighetene har funnet positivt eller formålstjenlig, eller negativt. Foreteelser som er blitt ansett som verken det ene eller det andre, har fått leve videre. Samisk språk hører åpenbart til den del av den nasjonale kulturen som myndighetene har funnet det formålstjenlig å støtte. Forsøket på etablering av samisk skriftspråk i 30-årene (jfr. kap. 2:12-16 & kap. 3:28-29) hadde det overordnede mål å nå ut til flest mulig med den marxistisk-leninistiske ideologi. Forsøket var så kortvarig at de fleste samer i dag etter alt å dømme er analfabeter i sitt eget språk. Samisk har altså i lange tider manglet offisiell form og den prestisje dette medfører (jfr. kap. 2). Antagelser om at et slikt språk vil dø ut, har vist seg ikke å ha gyldighet for samisk. For det er tydelig at samisk ikke utelukkende er de eldres språk. Erkjennelsen om at samiske barn har samisk som morsmål til tross for multinasjonale russiskspråklige barnehager og skoler, samt språkproblemenes katastrofale følger for utdanningsnivået (jfr. s.16 & ss.25-26) har ført til fornyet støtte fra myndighetenes side, og den samiske abc-boka som

kom ut i 1982, ble trykket i et opplag på 500.

Den marxistisk-leninistiske ideologi anser utdannelse for å være en forutsetning for sammensmelting av de mange ulike folkeslag til ett sovjetisk folk (sovetskij narod). En slik sammensmelting kan nemlig ikke finne sted før alle folkeslag har nådd det samme sosio-økonomiske nivå. Men hvis alle folkeslag skal heves til samme nivå, har det vist seg nødvendig å støtte mange minoriteters nasjonalspråk, for eksempel samisk. Det er derfor uklart om myndighetenes intensjoner er at alle folkeslag etter sammensmeltingen skal være monolingvale, dvs. ha russisk som eneste språk. Støtten til minoritetsspråkene tyder ikke på dette. Det gjør derimot den offisielt anerkjente teorien om "sbliženie" (tilnærming) og "slijanie" (sammensmelting) (jfr. s.76). Når det gjelder samene, ligger det nærmere å tro at en abc-bok med bilder av tradisjonelle foreteelser og offisiell form på språket, heller vil være gunstig for deres etniske bevissthet og gi språket større prestisje. Forhåpentligvis kan dette bevirke at morsmålets stilling blir styrket blant samene.

Men det de sovjetiske myndighetene framfor alt har funnet det formålstjenlig å støtte og videreutvikle, er de tradisjonelle næringsveier, på Kolahalvøya først og fremst reindriften. De tradisjonelle næringsveier er nemlig viktige for landets økonomi. Reindrift kommer ifølge Eidlitz (1979:61) til å finnes så lenge reinkjøtt er nødvendig, og en tidligere direktør for kollektivbruket "Tundra" uttaler (Kiselëv & Kiselëva 1979:125): "Reindrift er en næring som historisk har utviklet seg, den krever mobilitet og arbeid, men samtidig er den svært nødvendig for vår økonomi. Arbeidet har i bunn og grunn ikke endret seg i løpet av århundrene, og det kommer antagelig heller ikke til å forandre seg." Direktøren understreker videre at det er påkrevd å hjelpe og støtte reindriftsfolk i enda større grad

enn tidligere.

Forholdene ligger fremdeles godt til rette for reindrift på Kolahalvøya til tross for kraftutbygging og industrialisering. Industri og kraftutbygging er stort sett konsentrert vest for og langs jernbanelinja til Murmansk. Størstedelen av området øst for jernbanelinja (hvor de fleste samene i dag er bosatt) er fremdeles svært lite utbygd. På indre strøk er befolkningstettheten mindre enn 1 person/kvadratkilometer, så rent økonomisk må det jo lønne seg å satse på reindrift framfor å la områdene ligge ubenyttede.

Jeg mener at mulighetene for å opprettholde den samiske identiteten ligger nettopp i reindriften, selv om dette ikke lenger er utelukkende en samisk næringsgren på Kolahalvøya (jfr. ss. 63-64). Både den fornyede innsats for språk og for tradisjonelle foreteelser er formodentlig delvis et resultat av reindriften. Jeg antar at det ikke er tilfeldig at disse ting er kommet i fokus etter at samene er blitt samlet på færre kollektivbruk (jfr. s. 64). Etter sammenlåingene er for eksempel 56,6 % av familieenhetene på "Tundra" samiske (mot tidligere 44,4 %), og en sterkere konsentrasjon av samene må jo ha gitt dem bedre muligheter til å bekrefte hverandres etniske bakgrunn og verdien av morsmålet.

Arbeidet med å heve utdanningsnivået synes heller ikke utelukkende å ha til formål at flest mulig samer skal bort fra kjerneområdet. Det virker tvert imot som om myndighetene snarere er interesserte i at samene velger en utdanning som kan komme reinnæringen til gode. Det er nemlig et stort behov for dyktige reindriftsfolk, og i begynnelsen av syttiårene ble det tilmed åpnet en egen avdeling for utdanning av slike ved en av yrkesskolene i Murmanskområdet (Kiselöv & Kiseläva 1979:116).

Det synes i det hele tatt som om de sovjetiske myndighetene

satser mye på å gjøre dette yrket attraktivt for ungdommen. Lønnsnivået innen næringen er et eksempel på dette. Ifølge Kiselëv og Kiselëva (1979:123) var i 1967/68 den månedlige gjennomsnittslønnen for en gjeter/reindriftsmann 200-300 rubler, og den er ikke blitt lavere med årene. Lønnen blir satt i forhold til innsatsen, og det nevnes en samisk familie som i slutten av 70-årene månedlig fikk utbetalt 1000-1100 rubler, en inntekt langt over det som er gjennomsnitt for landet ellers.

Men hvorfor er det grunn til å anta at det satses på at nettopp samene skal opprettholde reindriften? Komier og nentsere er for eksempel også reindriftsfolk, og russere er kommet til etter hvert.

De faktiske forhold tilsier at myndighetene gjør klokest i å prøve på å få samene til å forbli innen næringen. Reindrift er nemlig fremdeles samenes hovednæring, mens den ikke lenger er det for de komiene som bor på Kolahalvøya. I 1965 var det ifølge Kiselëv og Kiselëva (1979:122) omtrent like mange komier og samer i området (1860 komier og 1885 samer), men bare 140 av de familier som drev med rein, var komier mot 241 samiske (Kiselëv & Kiselëva 1979:28). Nentserne er meget fåtallige på halvøya (115 i 1965), og deres rolle innen reindriften er bestemt av dette.

Russerne tror jeg ikke det er særlig rasjonelt å satse på i denne sammenhengen. De har ingen tradisjoner som tundra-beboere (jfr. s. 61), og mangler derfor urbefolkningens, samenes, sakkunnskaper når det gjelder reindrift og naturforhold i området. De blir nærmest for lærlinger å regne. Dessuten krever denne næringen at gjeterne flytter rundt med reinflokkene (proizvodstvennoe kočevanie: reingjeteren/jegeren/fiskeren flytter, familien bor fast). Samenes halvnomadiske livsform er altså delvis bevart i forbindelse med dette yrket, og også de tradisjonelle sameteltene (kuvaksi) blir brukt i sommerhalvåret.¹⁰ Russerne er tradisjonelt

-----
¹⁰Om vinteren har de tatt i bruk transportable boliger av mer østlig type, čum (Luk'jančenko 1971:116).

bofaste, og derfor er det vanskelig å tro at særlig mange av dem vil velge et permanent yrke som medfører en for dem ukjent livsform. Det er derfor sannsynlig at russerne utgjør en ustabil arbeidskraft innen reinnæringen, og at de forblir innen yrket i kortere perioder av økonomiske årsaker eller av ren eventyrlyst. Den store gjennomtrekken av russere har i det hele tatt vært et problem på Kolahalvøya (jfr. vanskelighetene med å skaffe stabil, kvalifisert arbeidskraft i utkantsstrøk i Norge). Det må være langt enklere å oppmuntre folk som har tradisjoner som nomader å opprettholde deler av denne tilværelsen.

Det er altså i forbindelse med reindriften det er bevart flest tradisjonelle trekk hos samene, og jeg tror at reindriften nå også fungerer som et nasjonalt symbol. Derfor er det grunn til å anta at så lenge reindriften på Kolahalvøya er viktig for landets økonomi, og så lenge det er behov for erfarne reindriftsfolk, har samene muligheter til å bevare sin etniske identitet og overleve som etnisk gruppe.

VEDLEGG 1. DE URALSKE FOLKESLAG, INNEN SSSR

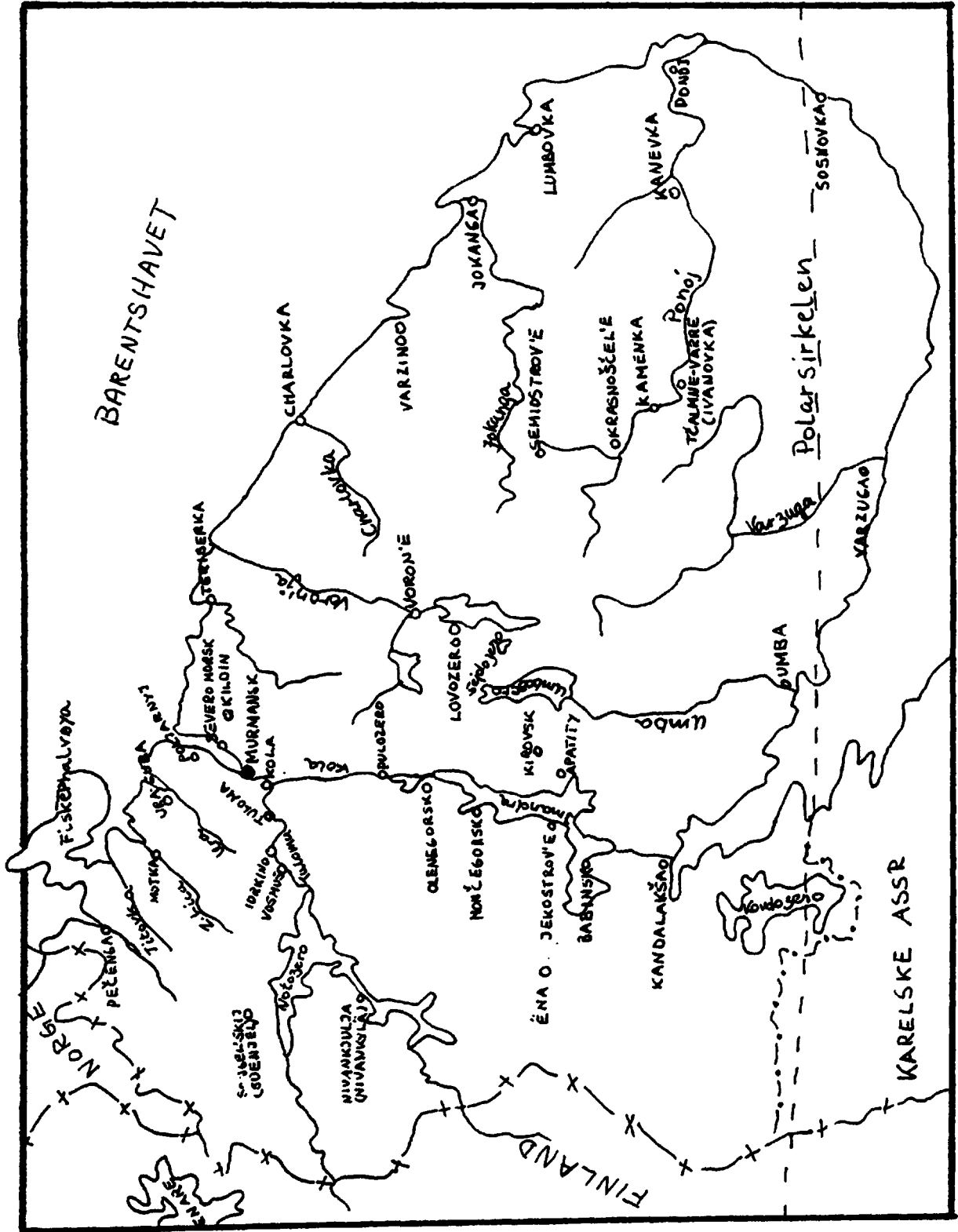
Antall individer og prosenttall som viser hvor mange som oppgav nasjonalitetens språk som sitt morsmål. (Kilde: Sovjetiske folketellinger i 1926, 1959, 1970 og 1979.)

FINSKE SPRÅK	1926		1959		1970		1979	
	ANTALL	%	ANTALL	%	ANTALL	%	ANTALL	%
I. ØSTERSJØFINSKE SPRÅK								
1. finsk (suomi)	115000	95.5	92700	59.5	84800	51.0	77000	40.9
2. karelsk	248100	95.5	167300	71.3	146081	63.0	138000	55.6
3. estisk	154700	88.4	989000	95.2	1007356	95.5	1020000	95.3
4. vepsisk *			16400					
5. izurisk *			1062					
6. votisk *			100					
7. livisk *			400					
II. VOLGAFINSKE SPRÅK								
1. mordvinske språk	1340400	94.0	1285100	78.1	1262670	77.8	1192000	72.6
A) erzamordvinsk								
B) mokšamordvinsk								
2. mariske								
(Čeremissiske) språk	428200	99.3	504200	95.1	598628	91.2	622000	86.7
A) lavland-marisk								
B) hógland-marisk								
III. SAMISK	1713	97.4	1792	69.9	1884	56.2	1900	53.0

FINSKE SPRÅK (FORTS.)	1926		1959		1970		1979	
	ANTALL	%	ANTALL	%	ANTALL	%	ANTALL	%
IV. PERMISKE SPRÅK								
1. udmurtisk (votjakisk)	504000	98.8	623000	89.1	704328	82.6	714(000)	76.5
2. komi-syrjensk	226000	96.5	294000	89.3	321894	82.7	327(000)	76.2
3. komi-permjakisk	149000	93.6	136800	87.6	153000	85.8	151(000)	77.1
UGRISKE SPRÅK								
I. UNGARSK *	5500		154700	97.2	166500	96.6	171(000)	95.4
II. OB-UGRISKE SPRÅK								
1. chanty (ostjakisk)	17700	83.5	19400	77.0	21138	68.9	21(000)	67.8
2. mansi (vogulsk)	5700	88.9	6450	59.2	7710	52.4	7(600)	49.5
SAMOJEDISKE SPRÅK								
I. NENETSISK (JURAKSAMOJEDISK)	16375	76.2	22845	84.7	28705	83.4	30(000)	80.4
II. SELKUPISK (OSTJAKSAMOJEDISK)	1500	88.9	3800	50.6	4282	51.1	3(600)	56.6
III. NGANASAN (TAVGYSAMOJEDISK) *	867		748	93.4	953	75.4	(900)	90.2
IV. ENETSISK (JENISEJSAMOJEDISK) *	1445		300					

* For disse nasjonaliteter og språk er ikke alle data oppgitt.

1985. 2. KART OVER KARELSKE ASSR

ГОСПОДА МІИ
Іисуса Христа
ПАСЬ ЕВАНГЕЛІЕ
МАТЪВЕЕВЪ

С а м е к и л л е. **І ФИЛИАЛ**

Святое Евангеліе отъ Матѳея на языкѣ лопарей, живущихъ въ
Русской Лапландіи, пограничной съ Норвегіей, близъ океана.

АРХАНГЕЛЬСКЪ.
Типо-литографія С. М. Лавлова.
1894.

МАТЪ ВЕЕСТЪ
НАСЪ ЕВАНГЕЛІЕ.

---

1. Вуссимасъ алтасъ.

1. Кирьи родытъ Іисуса Христа, Давидъ альги, Авраамъ альги.

2. Аврааместъ шедый Исаакъ, Исаакестъ шедый Яхка, Яхкестъ шедый Іуду и су виллітъ.

3. Іудестъ шедый Фареса и Зару Фамарестъ, Фаресестъ шедый Есрома, Есроместъ шедый Арама;

4. Араместъ шедый Аминадава, Аминадавестъ шедый Наасона, Наасонестъ шедый Салмона;

5. Салмонестъ шедый Вооза Рахавастъ, Воозестъ шедый Овида Руфестъ, Овидестъ шедый Іессея;

6. Іессеестъ шедый Давида царя, Давидъ царестъ шедый Соломона Урія капіестъ;

7. Соломонестъ шедый Ровоама, Ровоаместъ шедый Авію; Авіестъ шедый Асу;

8. Асестъ шедый Іосафата, Іосафатестъ шедый Іорама, Іораместъ шедый Озію;

А З Б У К А

Д Л Я

ЛОПАРЕЙ,

живущихъ въ Кольскомъ
уѣздѣ Архангельской
губерніи.

ИЗДАНИЕ

ПРАВОСЛАВНАГО МИССИОНЕРСКАГО ОБЩЕСТВА.

АРХАНГЕЛЬСКЪ.

Типо-Литографія С. М. Павлова.

1895 г.

Молитва Господня.

Отче нашъ, Иже еси на небесѣхъ! да святится имя Твое;

Да приидеть Царствіе Твое, да будетъ воля Твоя, яко на небеси и на земли;

Хлѣбъ нашъ насущный даждь намъ днесь;

И остави намъ долги наша, якоже и мы оставляемъ должникомъ нашимъ;

И не введи насъ во искушеніе, но избави насъ отъ лукаваго.

Яко Твое есть царство и сила и слава во вѣки. Аминь.

Десять заповѣдей Закона Божія.

1. Азъ есмь Господь Богъ твой, да не будутъ тебѣ бози инии, развѣ Мене.
2. Несотвори себѣ кумира и всякаго подобія, елика на небеси горѣ, елика на земли низу, и елика въ водахъ подъ землею: да не поклонишися имъ, ни послужиши имъ.

Еще мій, Коте ли аьместь ань святится Ту намъ;

Ань подтъ Ту Царство, ань леджь вадаетъ Ту и еннаместъ, мохтъ аьместъ;

Міѣе татгамъ лейбъ удъ мін таббея пейвъ;

И ку-де mine вельгитъ, мохтъ и мін простримъ (куддибъ) вял-галажеръ;

Еле вигъ (удъ) мінтъ обдыитъ, а пезъ мінтъ пукъ неурестъ.

Нутте мохтъ Ту лая Царство и вихсъ и коргъ аестестъ. Аминь (Вуйкиестъ).

Логки накамашъ Законестъ Господа.

1. Мошъ лямъ Господь Богъ ту-ань іѣ леджь тусте нуббін боги, ярабъ Мунне.
2. Іѣ райе (туѣ) ылмысь кумира и ерестъ пала, мили аьместъ пайенъ, али ми лиен-намъ аьльнъ вуллинъ, али чадестъ; вулліябъ еинамашъ еле комертъ сінтъ и еле служить сінтъ.

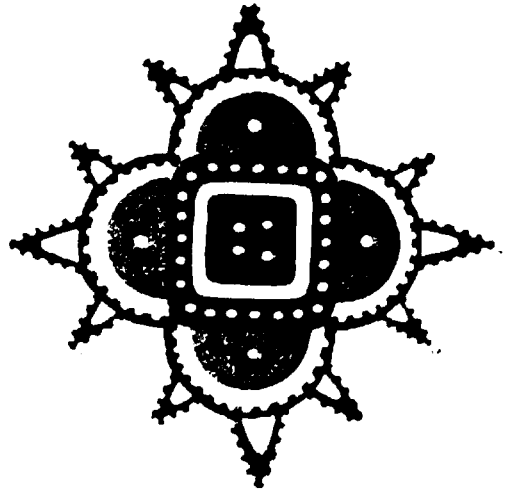
VEDLEGG 5.

А. А. АНТОНОВА

БУКВАРЬ

ДЛЯ ПОДГОТОВИТЕЛЬНОГО КЛАССА
СААМСКОЙ ШКОЛЫ

*Утвержден
Министерством просвещения РСФСР*

Ленинград · «Просвещение»
Ленинградское отделение 1982

чй | гар
 чй | гкар
 лы | гкэсьт
 лы | гкаст
 пугк
 пённ | га

Чйгар.

Чйгар т̄аннтрэсьт
 чуэннч п̄ейв
 поашткэнь.
 Эвтэх сайсесь
 лыгкаст — пугк
 чйгар м̄лльтэ.
 Пённга К̄аллса
 асст эвтэх. Чйгар
 коавваст моаст.
 Пастэх т̄йдт̄эв
 лыгкэсь. Сый л̄эв
 тоавас о̄ллмэ.

LITTERATURLISTE

- ARMSTRONG, TERENCE, 1965. Russian settlement in the North. Cambridge.
- BEREZNIKOV, V.A., 1897. Poezdka po norvežskoj Laplandii v 1894 godu. S.-Peterburg.
- BRANCH, MICHAEL, 1973. The Lapps. Ss.93-108 i: A.J. Sjögren studies of the North. Helsinki.
- CASTRÉN, M.A., 1852. Reseminnen från åren 1838-1844. Helsingfors.
- CENTRAL'NOE STATISTIČESKOE UPRAVLENIE SSSR, 1980. Naselenie SSSR. Po dannym Vsesojuznoj perepisi naselenija 1979 goda. Moskva.
- CHANAZAROV, KUČKAR CHANAZAROVİČ, 1977. Rešenje nacional'no-jazykovej problemy v SSSR. Moskva.
- CHARUZIN, N., 1890. Russkie lopari. Moskva.
- COLLINDER, BJØRN, 1962. Introduktion till de uraliska språken. Finskan och dess frändespråk. Stockholm.
- COLLINDER, BJØRN, 1964. Finskan som kulturspråk. Sveriges Finlandsföreningars Riksförbund Fadderortsrörelsen. Stockholm.
- DOBROV, V., 1967. Naselenie Kol'skogo Severa. Murmansk.
- DAA, L.KR., 1870. Skisser fra Lapland, Karelstranden og Finland. Kristiania.
- EIDHEIM, HARALD, 1971. Aspects of the Lappish Minority Situation. Oslo-Bergen-Tromsø.
- EIDLITZ, KERSTIN, 1974. De ryska samerna. Ss.87-94 i Lars Svonni (red.): Samerna - ett folk i fyra länder. Stockholm.
- EIDLITZ, KERSTIN, 1979. Revolutionen i norr. Om Sovjet-etnografi och minoritetspolitik. Uppsala.
- ĖNDJUKOVSKIJ, A.G., 1937. Saamskij (loparskij) jazyk. Jazyki i pis'mennost' narodov severa, č. I. Moskva-Leningrad.
- ENGELHARDT, A.P., 1899. A Russian Province of the North. Westminster.
- GAUP, AILO, 1976. De gamle trosforestillinger. Dyade 1976(2):8-12. Oslo.

GENETZ, A., 1891. Wörterbuch der Kolalapp. Dialekte (med etnogr. innledn.). Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk 50. Helsingfors.

GEORGI, JOH.GOTTI., 1776. Geographisch-physikalische und naturhistorische Beshreibung aller Nationen des russischen Reichs. Erste Ausgabe. Nationen vom Finnischen Stamm. St. Petersburg.

GLAVNOE GIDROGRAFIČESKOE UPRAVLENIE MORSKOGO MINISTERSTVA, 1909. Opisanie Murmanskago poberež'ja. S.-Peterburg.

GRANNES, ALF, 1974. Samane i Sovjetunionen. Syn og Segn 1974(9-10):556-565. Oslo.

HALASZ, A., 1883. Orosz-lapp nyelvtani vázlat. Nyelvtudományi közlemények 17. Budapest.

HALLSTRÖM, GUSTAF, 1912. Kolalapparnas hotade existens. Ymer XXXI(3):239-316. Stockholm.

HELLAND, AMUND, 1906. Topografisk-statistisk beskrivelse over Finmarkens amt. Anden del. Befolkning og historie. Norges land og folk topografisk-statistisk beskrevet, XX. Kristiania.

HOMÉN, THEODOR, 1920. Östkarelen och Kola lappmark skildrade av finska natur- och språkforskare. Helsingfors.

ISAEV, MAGOMET IZMAJLOVIČ, 1970. Sto tridcat' ravnopravnych. O jazykach narodov SSSR. Moskva.

[ISAEV] ISAYEV, MAGOMET IZMAJLOVIČ, 1977. National Languages of the USSR: Problems and Solutions. Moskva.

ISAEV, MAGOMET IZMAJLOVIČ, 1978. O jazykach narodov SSSR. Moskva.

ITKONEN, T., 1920. Befolkning och bosättning. Ss.37-49 i Theodor Homén: Östkarelen och Kola Lappmark skildrade av finska natur- och språkforskare. Helsingfors.

KAARAN, A., 1910. K istorii Russkago Severa. Izvestija Archangel'skago Obščestva izučenija Russkago Severa 1910(11).

KEILHAU, B.M., 1831. Reise i Øst- og Vest-Finmarken samt til Beeren-Eiland og Spitsbergen i Aarene 1827 og 1828. Christiania.

KERT, GEORGIJ MARTYNOVIČ, 1961. Obrazcy Saamskoj reči. Materialy po jazyku i fol'kloru saamov Kol'skogo poluostrova (kil'dinskij i iokan'gskij dialekty). Moskva.

KERT, GEORGIJ MARTYNOVIČ, 1966. Saamskij jazyk. Ss.155-171 i: Jazyki narodov SSSR, t.3. Moskva.

KERT, GEORGIJ MARTYNOVIČ, 1967. Saamskaja pis'mennost'. Ss.110-115 i: Pribaltijsko-finskoe jazykoznanie. Moskva-Leningrad.

KERT, GEORGIJ MARTYNOVIČ, 1969. Förändringar i kolasamernas andliga kultur under sovjetregimens år. Sjätte nordiska samekonferensen i Hetta. Nordisk Udredningsserie 1969(6):143-147. Stockholm.

KERT, GEORGIJ MARTYNOVIČ, 1971. Saamskij jazyk. Leningrad.

KERT, GEORGIJ MARTYNOVIČ, 1972. På leting etter samenes opprinnelse. Sovjetnytt 29-04-72. Oslo.

KERT, GEORGIJ MARTYNOVIČ, 1973. The History of Ancient Saams. Ss.81-84 i Gösta Berg (red.): Circumpolar Problems. Oxford.

KERT, GEORGIJ MARTYNOVIČ, 1975. Saamskij jazyk. Ss.203-247 i: Osnovy finno-ugorskogo jazykoznanija. Pribaltijsko-finskije, saamskij i mordovskie jazyki. Moskva.

KISELĚV, A.A., og T.A. KISELĚVA, 1979. Sovetskie saamy: istorija, èkonomika, kul'tura. Murmansk.

KJELLBERG, LENNART, 1970. Den klassiska romanens Ryssland. Uppsala.

KLAUSEN, ARNE MARTIN, 1970. Kultur - variasjon og sammenheng. Oslo.

KOMITET NOVOGO ALFAVITA, 1934. Materialy po razvitiju jazykov i pis'mennosti narodov severa v Murmanskom okruge. Murmansk.

KOZMIN, N., 1912. Po školam Laplandii (Dnevnik nabljudatelja). Narodnoe Obrazovanie 1912(I). S.-Peterburg.

KREINDLER, ISABELLE, 1982. The changing Status of Russian in the Soviet Union. International Journal of the Sociology of Language 33(1982). The Hague.

[KURUČ] KURUTSH, R., 1977. "Saamen kieli Neuvostoliitossa." Lapin Kansa 25-08-77.

LEWIS, E. GLYN, 1972. Multilingualism in the Soviet Union. Aspects of Language Policy and its Implementation. The Hague.

LUK'JANČENKO, T.V., 1964. Saamy (lopari). Ss.377-398 i: Narody evropejskoj časti SSSR II. Narody mira, ètnografičeskie očerki. Moskva.

[LUK'JANČENKO] LUKJANTSJENKO, T.V., 1969. Förändringar i kolasamernas materiella kultur på detta århundrade. Sjätte nordiska samekonferensen i Hetta 1968. Nordisk Udredningsserie 1969(6). Stockholm.

LUK'JANČENKO, T.V., 1971. Material'naja kul'tura saamov kol'skogo poluostrova XIX-XX vv. Moskva.

LUNDE, AAGE, 1979. Sør-Varangers historie. Med bidrag av Povl Simonsen og Ørnulv Vorren. Sør-Varanger kommune.

MAKSIMOV, S.V., 1890. God na Severe. Četvërtoe dopolnennoe izdanie. Moskva.

MELETIEV, V., 1910a. V veže (Iz žizni loparej). Izvestija Archangel'skago Obščestva izučeniija Russkago Severa 1910(4).

MELETIEV, V., 1910b. Iz žizni loparej. Izvestija Archangel'skago Obščestva izučeniija Russkago Severa 1910(3).

MELETIEV, V., 1910c. Laplandcy. Ich čislennost', jazyk, èkonomičeskoe položenie. Finljandskaja Gazeta 1910(173).

MELETIEV, V., 1910d. Lopari i loparskija cerkovnyja školy. Narodnoe Obrazovanie 1910(II).

MICHAJLOV, M.M., 1968. Ob izučenií problemy dvujazyčija. Jazyk i obščestvo.

Narody evropejskoj časti SSSR, II, 1964. Narody mira, ètnografičeskoe očerki. Moskva.

NESHEIM, ASBJØRN, 1969. Kapelljord eller campingplass og andre problemer hos samene i Neiden. By og Bygd norsk Folkemuseums årbok 1968-69, bd. 21. Oslo.

NESHEIM, ASBJØRN, 1979. Samene. Historie og Kultur. Oslo.

NIKOL'SKIJ, LEONID BORISOVIČ, 1976. Sinchronnaja sociolingvistika. (Teorija i problemy.) Moskva.

POPOV, MIKHAIL, 1967. Sovjetsamenes liv. Sáгат 1967(3). Vadsø.

STRELTSOV, VLADIMIR, 1974. Samene på Kolahalvøya. Sáгат 1974(14-15). Vadsø.

SUNDVE, ERLING, 1978. Skoltesamene i Sovjet får nytt alfabet. Sáгат 1978(66). Vadsø.

TANNER, VÄINÖ, 1929. Skoltlapparna. Fennia 49(4).

UŠAKOV, I.F., 1972. Kol'skaja zemlja. Murmansk.

UTVIK, UNNI KARIN, 1982. Det samiske språket i Sovjetunionen. Syn og Segn 1982(1):55-59. Oslo.

UTVIK, UNNI KARIN, 1984. Kolasamene og religionen. Kirke og Kultur 1984(3):149-157. Oslo.

VIZE, V.JU., 1911. Loparskaja muzyka. Izvestija Archangel'skago Obščestva izučeniija Russkago Severa 1911(6).

VIZE, V.JU., 1912. Loparskie sejdy. Izvestija Archangel'skago Obščestva izučeniya Russkago Severa 1912(10).

WIKAN, STEINAR, 1980. Kolonisering og bureising i Pasvikdalen. Oslo.

WIXMAN, RONALD, 1980. Language Aspects of Ethnic Patterns and Processes in the North Caucasus. Ph.D.-dissertation. Chicago.

[ZENKOVSKY, SERGE A.] ZEN'KOVSKIJ, SERGEJ, 1970. Russkoe staroobrjadčestvo. Duchovnye dviženija semnadcatogo veka. Forum Slavicum 1970(21). München.

ŽILINSKIJ, A., 1914. Lopari i naše zakonodatel'stvo. Izvestija Archangel'skago Obščestva izučeniya Russkago Severa 1914(20).

AARSETH, BJØRN, 1975. Fra Nordkalottens historie. En samling artikler. Ottar 1975(2-3). Tromsø.

AARSETH, BJØRN, 1977. Samene. Ss.379-400 i: Norges geografi. Oslo-Bergen-Tromsø.